

►►► ОПШТЕСТВЕН ЖИВОТ ◀◀◀

ВОВЕД

Од 1944 година во општествените системи на Албанија, Бугарија и Македонија се случи значителна трансформација. Традициите, составот на семејството и положбите на мажите, жените и децата поминаа низ брз процес на промена. Меѓутоа има значителни разлики во степенот на промената помеѓу трите земји како и за разните заедници во овие земји. Не само етничкото и религиското потекло на народот туку и техничкиот развој влијаел на овој процес.

Заедничка основа може да се најде во односот на комунистичките власти кон религијата и во обновувањето на религиските култови во 90-те. Меѓутоа влијанието било и е различно. Албанија претрпе многу активна политика за време на комунистичкиот режим, за да создаде едно цело население во атеисти, а од друга страна Бугарија и Македонија живееа во една релативно либерална верска клима. Исто така и степенот на обновување на религијата е различен во трите земји, па така бројот на активните верници во Албанија е помал отколку во Бугарија и Македонија.

Општествениот живот ги разработува следните наслови:

Состав на семејството и менување на улоги и позиции на мажите, жените и децата

За време на последниот век се случија многу големи промени во многу земји во составот на семејствата и во демографијата. Оваа поттема ги разгледува овие промени во Албанија, Бугарија и Македонија по 1945. Какво беше влијанието на овие развои во секојдневниот живот на луѓето? Каква била улогата на владата? Кои се разликите и сличностите помеѓу разни групи во општеството?

Семејни обреди: бракови, роденденi и други семејни празници и обреди

Семејните обреди се под влијание на многу различни правци и тие се менуваат цело време. Тие ја одразуваат политиката, социјалната помош и општествените и културни развои во секојдневниот живот на луѓето. Какво било влијанието на државата на семејните обреди? Каква улога игра традицијата? Какви се влијанијата на религијата и етничкото потекло? Како семејните обреди имаат влијание од примери од странство?

Жени: положбата на жената и последиците од процесот на еманципација

Во 20 век, улогата и положбата на жените почна значително да се менува како резултат на движењето за еманципација. Исто така и комунистичката идеологија имаше сериозно влијание на улогата и положбата на жените. Како се промени улогата и положбата на жените од 1945? И какви беа ефектите од процесот на еманципација на друштвото како целина?

Технологија и семеен живот: технолошки развој и нивните влијанија на семејниот живот

Технолошкиот развој во општеството исто така навлегува во семејниот дом и семејниот живот. Какво е влијанието на техничките иновации врз приватниот живот на луѓето?

Религија и атеизам

Во Албанија, Бугарија и Македонија живеат многу разновидни верски заедници. Тие понекогаш имаат различни традиции и обичаи, но исто така многу сличности и споредливи обреди и поуки. Комунистичките режими се спротивставија на религијата во разни степени во различни земји. Какво беше влијанието на комунистичките режими на верскиот живот и што се случи со него по падот на комунистичките режими?

СЕМЕЕН ЖИВОТ

СОСТАВ НА СЕМЕЈСТВОТО И МЕНУВАЊЕ НА УЛОГИТЕ И ПОЛОЖБАТА НА МАЖОТ, ЖЕНАТА И ДЕЦАТА

Клучно прашање:

Каква била социјалната политика во реалноста во однос на демографијата?
(Браковите, разводите и наталитетот)

АЛБАНИЈА**Док. 1
Наталитет**

Зана Алиа. "Социјалистичкото семејство и неговата структура" 1988, Албанска штамкова, водич. 2000

Година	Родени на 1000 жители
1960	43.3 (ја бележи максималната точка на родени)
1990	20.4

Во 1986, кога наталитетот бил на своето највисоко ниво, Албанија имала највисока стапка во Европа (25,3 родени на 1000 жители) а, на пр. Југославија 15,4; Грција 11,3, итн.

**Док. 2
Морталитет**

Албанска штамкова, водич 2000

Година	Смртност на 1000 жители
1960	10.4
1998	5.3

Година	Просечна должина на живот
B.1950	53.5
B.1990	70

**Док. 3
Свеченост на пар во службата за матично**

Списание "Судар" 1976

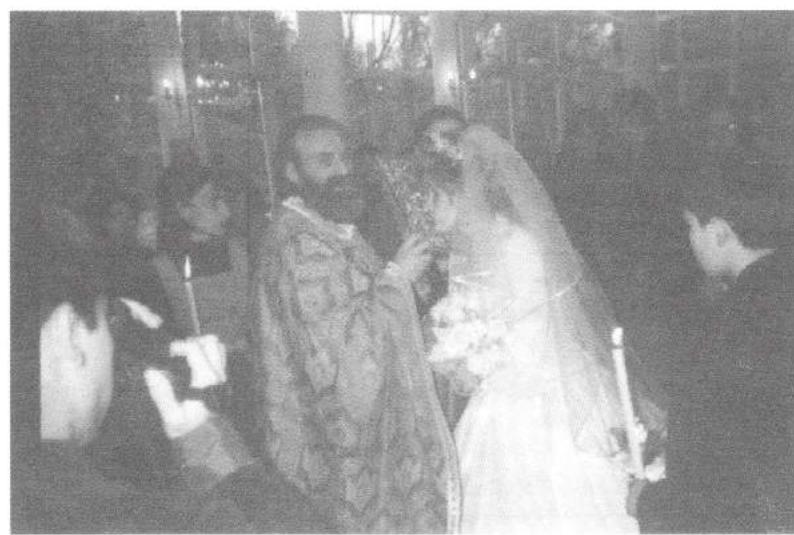
**Док. 4
Валиден брак**

Семеен кодекс. 1991

"..Единствен валиден брак е оној којшто се склучува од назначен службеник на локалната власт (матична служба) при слободна волја на машкото, кое не смее да биде под 18 и женското, кое не смее да биде под 16-годишна возраст."

Док. 5
Венчавање во црква

Приватна архива 2000

Док. 6
Типови семејства

Инситуционален механизам и
специфичност на жената во
Албанија. 2000

“...Типовите на семејството што ги признава нашето законодавство се патријархалното семејство (дедовци, родители, деца) и затвореното нуклеус семејство или нуклеус (родители, деца).”

Док. 7
Моето семејство

Приватна архива 1962

Док. 8
Ромско семејство

"Amaro Dives" 2001

Док. 9
Членови на семејството

“Албанска популација” 1987
Центарален завод за статистика.
1989

Година	Членови по семејство
1945	5,7 лица
1960	5,3 лица
1979	5,2 лица
1989	4,7 лица

Док. 10
Структура на семејството
во %

Завод за статистика, 1999

Структура на семејството	%
Семејства со вдовец/а	22%
Брачен пар со 1 дете	12%
Брачен пар со 2 деца	23%
Брачен пар со 3 деца и повеќе	23%

Док. 11
Типови бракови во %

“Албанска популација” .1987

Околности за брак	Пред 1960	По 1979
1. По желба на партните без согласност на родителите	3,5%	7,3%
2. По желба на партните со согласност на родителите	46,5%	72,5%
3. По иницијатива на родителите без желба на партните	8,1%	0,3%

Док. 12
Развод

Семејството во промени, 1997

Година	Разводи
1950	6.7%
1980	9.3%
1990	9.3%

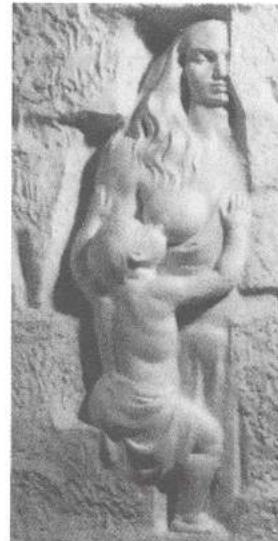
Година	Распаднати бракови
1960	850
1990	2675

Питања:

- Извлечете заклучоци со користење на док. 1-12 за
  - Просечна должина на живот
  - Распостој или падод на населението
  - Промени во семејството

Мајчинство: официјална политика и реалност**Док. 13**
Породување

Социјалистичка Албанија, Мајт. 1970

Док. 14
Легенда Розафа

Албански традиционални водич, 2000

Питања:

- Што покажува сликата за легендата Розафа?
- Каква е врската помеѓу оваа слика и мајчинството?

Док. 15**Породилно отсуство**

Јетиа Кајро. "Семејството во транзиција," 1997

"Продолжувањето на породилното отсуство од 40 дена до 1 година е позитивен чекор. Но можат да отсуштвуваат само жени кои работат во јавниот сектор (22%)."

Док. 16**Мажки со колички со бебиња****Прашања:**

1. Какви промени биле направени за породилното отсуство за време на транзицијата?
2. Каква е ситуацијата во стопанскиот сектор?

Албум, 1972

Док. 17**Мажка херој**

Енвер Хоџа. "Зажената," 1986.

Сé до крајот на 1985, титулата "Мажка-херој" била доделена од Президиумот на Народното собрание на 996 мажки, кои родиле и одгледале 8 или повеќе деца (забелешка на уредникот).

Док. 18**Петорка****Прашање:**

1. Споредете ги док. "Наталитет" со док. "Мажка херој" и што заклучувате?

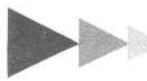
Списание "Сите" 1999

Док. 19**Образование**

Албум: "Зажената" 1972 и автографска белешка

Грижа за децата

...Кога работевме нашите бебиња беа во сигурни раце на негувачелки и учителки во градинките и училиштето за сестри. Богатите семејства денес бараат бебиситечки за нивните деца. Од ослободувањето па се до 1990, часовите за одмор за пионерите,adolесцентите и нивните семејства се користеле за рекреација и образование на децата. Имало време за албанска литература (иако честопати политизирана) за децата иadolесцентите, а воедно и многу пионерски и младински центри, како и културни средби за јавоста, политичко и етичко образование.

Док. 20
Градинка

Док. 21
Градинка

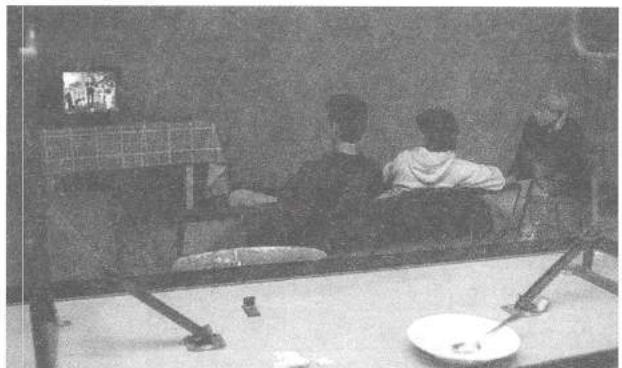
Тирана, 1972

Док. 22
Од градинка до училиште

Лична архива 1972

Док. 23
Без семејство

Дом за деца без семејство, 1999

Док. 24
Градинки

Албум "Зажената" 1972

1967	400 Училишта за медицински сестри (во целата земја)
1969	928 Градинки
1970	1760 Градинки (без оние во задругите)
1972	1900 Училишта за медицински сестри (во целата земја)

Док. 25
Ми треба повеќе простор

Списание "Новата албанска жена", 1972

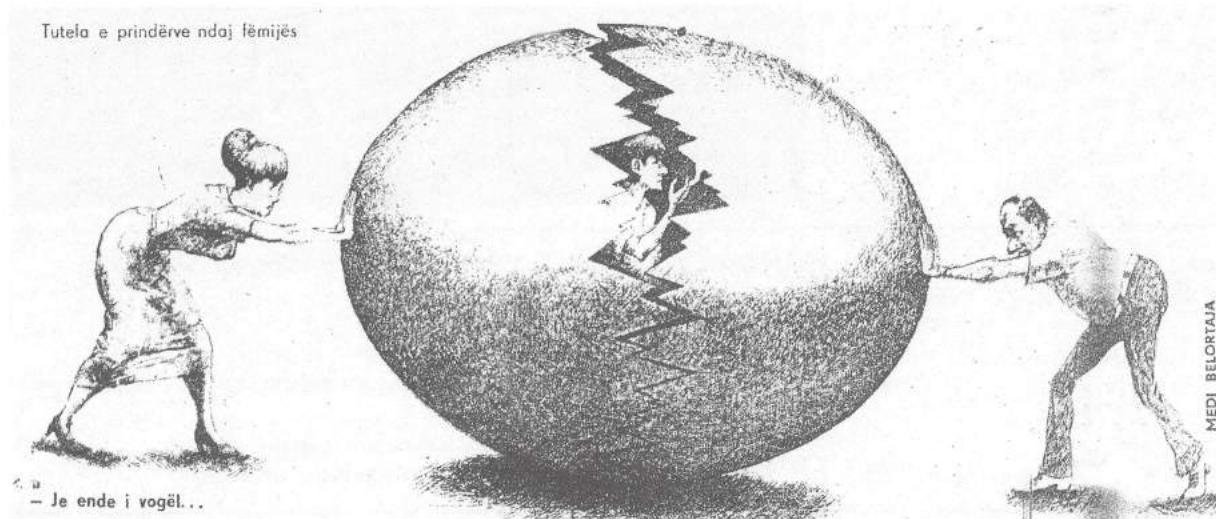

Док. 26	1999	2330 градинки.
Детската грижа во транзиција	За време на транзициониот период 31% од градинките беа затворени.	
Сургателегија на Министерството за образование 2000	50 градинки се приватни. Ова е нова појава.	

Прашања:

1. Какви беа условите за децата во градинките и јаслите?
2. Какви промени се случија за време на транзицијата?

Док. 27	Pред се семејството се обидува да ги одгледа своите деца во хуман и демократски дух,...второ, лекциите на партијата (одбрана на земјата за целиот народ, партијата е наша мајка, и така натаму - авторска белешка), се унифицирано, социјалистичко, општествено и научно образование.
Образование во семејството	

**Док. 28
“Јајцето” не е готово**

Старателство на родителот за децата.

Ти си се уште мал.

Прашања:

1. Дали вашето семејство се вклопува во еден од моделите?
2. Кои елементи би сакале да ги додадете или извадите од вашето семејство за да го направите модел еден?

Хамилиј Беља. "Којо ние едуцираме, како едуцираме?"
Тирана 1987

Прв тип на образование во семејството: воведување на слободна дискусија за книги, филмови, научни и политички вести....за прашања во однесувањето и образованието, вкусот и модата,...со добар дух и љубезност, без нервоза и со толеранција.

Втор тип на семејство: чувањето се практикува на младата генерација во семејството, кое честопати ја зема, формата на непријатен надзор.... ја наметнува волјата на возрасните.... а потоа родителите се прашуваат зошто не можат да најдат заеднички јазик со децата...

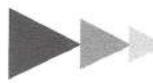
Трет тип на семејство: семејство во кое родителите се многу зафатени со работа и каде што децата растат сами.

Четврт тип на семејството: дали е сентиментален оној којшто има за цел да ги заштити своите деца и не им дозволува да се учат низ потешкотии...

**Док. 29
Деца од улица**

Главно, овие деца спијат на железнички станици, недоизградени згради, пристаништа и јавни градини без никакви средства за хигиена. Овие деца (да не ги поистоветуваме со вагабоните) се забележливи поради тоа што не се мијат, носат стара облека долго време, грубо се однесуваат, користат прост речник и им недостасува контрола на однесување. Спиенето на улица и напуштањето на домот за подолго време ги наведува на проституција.. Ромите го сочинуваат најголемиот број деца од улица.

Списание "Amaro Dives" 2000

Док. 30
Губреции. 1999

Док. 31
Летни кампови

"Amaro Drom" 2001

(Организирано од: Албански ромски народен комитет)

“Главни цели на овој проект беа:

1. Чување на децата подалеку од улиците;
2. Поттикнување на децата што ги напуштиле училиштата да се вратат во нив;
3. Поголеми можности за забава и образование;
4. Создавање на општество со хумани норми.

Док. 32
Летно школо

Rromët e vegjël

Shkolla verore
2001

Ромски деца

Док. 33
Летно школо.

"Amaro Drom" 2001

Прашања:

1. Истражете материјали за политичкиот и економскиот живот за да објасните зошто луѓето живеат на улица.

БУГАРИЈА**Док. 34****Еднаквост пред законот****Док. 35****Да го променим бугарскиот начин на живот**

Одлуки на Централниот комитет на бугарската комунистичка партија, С., 1976.

Док. 36**Селско семејство во Бугарија***Село Друмово, регион Варна, 1950***Член . 36**

Мажите и жените во Народна Република Бугарија уживаат еднакви права.

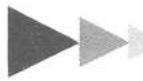
*Устав на Народна Република Бугарија од 1947***Член. 38 (3)**

Брачниот пар има еднакви права и обврски во семејството.

Устав на Народна Република Бугарија од 1971

Социјалистичкиот стандард на живеење мора да се усогласува со социјалистичкиот начин на живот и да стане активен фактор за општествено-економскиот развој на земјата. Стандардот на колективно живеење мора да се развива многу и да зацврсти нови норми на однесување, нови церемонии и висока култура на лични односи.

Док. 37**Семеен празник***градот Хисарја, 1963*

Док. 38

Современо бугарско семејство

*Семејството на Мила и Михаил
Јанови, сопственици на
социолошка агенција МБМД,
2002*

Док. 39

Децата се дар од Господ

*Интервју со Мира и Михаил
Јанови Списание Родители,
Април, 2002*

Кога зборувам за родителство, морам да кажам дека за нас децата се дар од Господа и тие се нешто најдоброто што се случило во нашиот живот. Имавме проблеми и дури одлучивме да посвоиме дете. Никогаш не помисливме, во ниту еден момент дека немаме деца. Најдоброто нешто во животот на некого е да ги гледа своите деца како растат.

Док. 40

Блесоци

*Бугарија 40 години на јатоот на
социјализмот, Софиски јечай,
1984*

Док. 41

Партишка програмска изјава
за социјалистичко семејство

*10-ти конгрес на БКП, 20-25. 04.
1971, Стенографски извештај.*

[...] семејството ќе продолжи да ги отфрла карактеристичните елементи на минатото како материјалната зависност, и ќе стане посилно врз основа на заедничките интелектуални интереси.... [...]

Прашања:

1. Каква е државната политика во Бугарија во однос на семејството?
2. Кои термини и симболи го изразуваат тоа?
3. Зошто државата ја насочува пропагандата кон семејниот живот?
4. Кои посебни вредности биле пропагирани?

Док. 42**Структура на бугарско семејство**

Павлова, В. Држава и проблемите на современото бугарско семејство, С., 1990

Најчесто во Бугарија зборовите "семејство" и "домаќинство" се користат заедно, бидејќи 90% од сите бугарски семејства имаат свој дом. Многу ретко две семејства делат едно и исто домаќинство. Домаќинствата што се состојат од две или повеќе генерации се сметаат исклучоци.... Исто така има домаќинства во кои луѓето живеат заедно без да бидат роднини, како и домаќинства од заеднички тип, кои бројат 1% од сите домаќинства.

Док. 43**Натализитетот во балканските земји 1955-1990 (на 1000 жители)**

Списание прашања за прудот, бр. 8, 1993

Држави	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990
Бугарија	18,7	16,9	15,8	16,2	16,2	13,8	13,0
Албанија	41,7	39,9	34,8	31,9	30,3	27,8	24,8
Грција	18,3	18,1	18,0	15,4	15,6	15,8	15,9
Романија	22,9	16,7	21,3	19,3	18,8	17,4	16,8
Турција	44,7	41,0	39,6	37,0	34,9	33,6	31,4
Југославија	24,8	22,1	19,8	18,2	17,7	16,4	15,2

Док. 44**Современо бугарско муслиманско семејство****Прашање:**

1. Што ви кажува графиконот за натализитетите во балканските земји?
(Док. 43-44)

Семејството Ибро од село Св. Пејка, Списаније Ундола, Фотоококо, 2001

Док. 45**Домашна работа**

Одлуки на Централниот комитет на бугарската комунистичка партија, Софија, 1976

Треба да се практикува прераспределба на домашната работа и еднакво учество од сите членови на семејството.

Док. 46
Бракови и разводи на 1000

Стаатистички годишник, 1999

Док. 47
Семејствата во времето на транзиција

Градев, Д., М. Суѓарева. *Буѓарското семејство во транзиција кон пазарна економија*, С., 1994

Современото бугарско семејство е во состојба на двојна транзиција: од една страна, кон нови форми што се типични за сите европски земји; од друга страна, општа транзиција од тоталитарен кондемократски модел на влада.

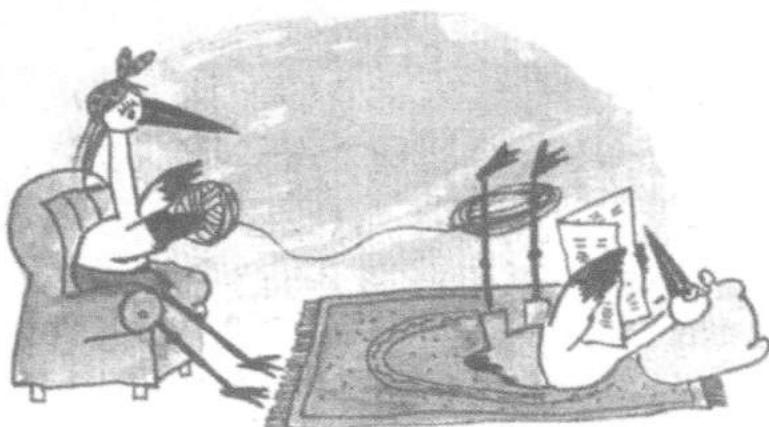
Док. 48
Работно време неделно на работни места и дома (1977 – 1988) /број

Индекс	Свет	Развиени Држави	Северна Америка	Европа	Источна Европа	Бугарија
На работни места						
Жени	17.6	24.2	19.0	21.0	37.0	37.0
Мажи	25.1	42.7	36.0	37.0	48.0	39.0
Не платена работа дома						
Жени	42.4	31.8	30.0	31.0	33.0	31.0
Мажи	29.3	13.6	15.0	12.0	15.0	15.0
Вкупно часови						
Жени	60.0	56.0	49.0	52.0	70.0	68.0
Мажи	54.3	56.3	51.0	49.0	63.0	54.0

Жените во економски активности: Глобален стапистички преглед 1950-2000. ИЛО, Историја, УН, Йујорк, 1989г

Док. 49
Без коментар

Генчо Симеонев, Весник за жени,
21 Мај 2002

Док. 50**Женска работа**

Стојанова, К. Семејни оиштесивено-йолички проблеми, приоритети, извршување Горек Печаш, Софија, 1997

Се сметало за престиж за жена која работи водела кое го подржува модело на едно дете. Се верувало дека женската работа во општествената сфера била по престижна и повеќе ценета од работата на жените посветени на одгледување детето, на кое му недостасувало општествено потврдување. Овој апсурден начин најдобро се одразил со начинот на кој се ценела работата на жените во домаќинството. Тоа се рангира на најниско квалификуван труд платен со минимална месечна плата. Ова е во коренот на спротивност помеѓу женската работа и домашната работа.

Прашања:

1. Споредете ги статистичките податоци за браковите и разводите со официјалната политика за семејството.
2. Споредете го времето на мажите и жените посветени на домашната и општествената работа. Извлечете заклучок за општествената функција на двата пола во социјалистичкото општество.
3. Изнесете ги двата аргумента “за” и “против” половата еднаквост за време на социјалистичкиот период.

Док. 51**Проблеми на современото општество**

Списание Родители, април, 2002

Живееме сами во една општинска зграда. Тој нема работа и зема помош како невработен. Може повремено да најде физичка работа што носи неколку додатни лева. Јас добивам мал детски додаток за детето. Нашиот вкупен приход е околу 250 лева. Добиваме храна за бебето од една специјална кафетерија каде што готват за деца, и многу е добро што постои. Јадеме сè што има да се јаде, немаме греење во зима, неможеме да ги платиме сметките за струја, а немаме и телефон.... Добро е што неговите родители ни испраќаат месо, јајца и зеленчук што тие самите го произведуваат.

Прашања:

1. Објаснете го влијанието на економските и политичките трансформации во бугарското општество врз семејниот живот? Одберете соодветни документи од економскиот и политичкиот живот.
2. Со каков вид проблеми се соочуваат денес многу семејства?
3. Што може, по ваше мислење, да стори владата за да им помогне на семејствата за да се решат овие проблеми?

Док. 52**Уставни гаранции за еднаквост****Член. 72**

Мајките добиваат индивидуална заштита во однос на работата. Државата се грижи за мајката и детето. Таа гради болници за мајки и детски домови, јасли и диспанзери. Државата гарантира пред и после раѓање на детето како и нејзина плата; исто така обезбедува бесплатна медицинска помош и акушерство.

Устав на Народна Република Бугарија, 1947

Член. 37

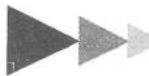
Мајките добиваат посебна заштита од владата, стопанските и социјалните организации.

Устав на Народна Република Бугарија, 1971

Член. 47

Мајките се предмет на посебна заштита од државата и им се гарантира предпородилно и постпородилно отсуство, бесплатна акушерска нега, подобрени работни услови и друга социјална помош.

Устав на Народна Република Бугарија, 1991

Док. 53
“Породувајте се во породилни центри!”

Слика во живо од 1 Мај 1946.

Списание Изкусство, 1984

Док. 54
Одделение за мајки

Регистрирање на бебето “Победа”, родено на 27.X.1946*.

*Во Бугарија на 27 октомври 1946, беа одржани изборите за големото народно собрание во кое партиите на Татковинскиот фронт добија повеќе од 70% гласови. Собранието го донесе новиот устав на земјата.

Списание Жената денес, 1947, N
3-4

Док. 55
Законски породувања од плодноста на мајката

Статистички годишник,
1959 - 2000

Години	Вкупно	Новородени						
		Прво	Второ	Трето	Четврто	Петто	Шесто и повеќе деца	
1946-1950	174 981	64 483	52 492	25 564	13 370	7 719	11 282	
1951-1955	148 021	56 671	45 942	21 016	10 848	5 918	7 552	
1956-1959	132 070	55 062	44 355	14 728	7 471	4 458	5 981	
1995	53 751	28 974	19 093	3 279	1 168	589	675	
1999	47 256	26 812	16 158	2 285	891	471	639	

Док. 56
Повластвување за мајките со многу деца.

Анка М. Иванова има многу деца и користи од многу институции: 1) здравство; 2) прием во јасли; 3) шиење; 4) хемиско чистење; 5) радио и ТВ услуги; 6) поправка на домашни апарати.

....Ние требава деца да родим и хубави и здрави
ние требава не само в снути да ги
държим,
а и хора да ги направим.
Л. Даскалова

Об ИС *Задолжена* подава настоящата и
Уверение на тоа, че македонската мајка
Марко Милкова Јанчева има

право да ползува с предимство следните услуги:

1. Здравеопазване
2. Примама деца в детски заведения
3. Пивачки услуги
4. Химическо чистење и праше
5. Радио-телевизионни услуги
6. Ремонт на бетонови техники
7. ....
8. ....

Председател на ИС:

Медал за мајчинство

Бројот на мајки, со повеќе од 3 деца, кои добивале награди помеѓу:

1948-1960 499 786

1961-1969 125 833

455 жени биле наградени со медал и почесна титула “Мајка-херој” од 1969-1971.

Док. 57**Социјална заштита на мајките**

Жената што работи или е вработена има право на боледување до 120 календарски денови во случај на бременост и породување, од кои 45 дена се пред породувањето.

Закон за работни односи, 1959

Жената работничка вработената има право да биде платена за мајчинско одсуство до 135 дена за секое дете во случај на бременост или породување, од кои 45 дена се пред породувањето. Ако детето не се дава на институција за згрижување откако ќе заврши породилното отсуство, мајката има право на додатно отсуство од работа за првото, второто и третото дете се додека детето не наполни две години. Ова отсуство може исто така да го искористи таткото или еден од бабата и дедото.

Закон за работни односи 1986

Док. 58**Интервју за мајчинството**

Мојата ќерка е родена во 1961. Моето породилно отсуство траеше само три месеци. Мајка ми ми помагаше. Во тоа време живеевме во куќата на моите родители. Платите беа доволно високи за нас. Можевме да запасиме пари за да купиме мал стан и мал автомобил.

Мара Георѓиева Костиадинова, 68-годишна возрас

Моето прво дете е родено во 1978. Работев во училиште. Породилното отсуство траеше три години во тоа време за секое дете во семејството. Две години имаше платени празници. Можев да бирам ако беше потребно да останам дома уште една година, но неплатена. Младите мајки на работа беа заштитени за време на породилното отсуство... Сами се грижев за моите деца. Имав доволно време и прави услови да ги одгледам.... Нашиот живот беше добро избалансиран. Штедевме да купиме стан, автомобил.... Владата им помагаше на младите семејства - на пример: обезбедуваше кредити со ниски камати, станови со мали кирии....

Герѓана Петрова Василева, на 41 годишна возрас

Имав 27 години кога се роди мојот син на 15 јули 2001. Бев мажена и работев како наставник по историја истовремено во две училишта. Зедов породилно одсуство од едното училиште, но продолжив да предавам во другото. Морав, или ќе ја загубев работата. Освен тоа, тоа беше помош за семејниот буџет бидејќи помошта за детето од државата беше многу скромна.... Среќна сум што имам помош од мајка ми. Таа е од голема помош....

Руска Бојацева, на 27-годишна возрас

Прашање:

1. Каков бил ставот на општеството кон мајчинството во разни периоди?

Док. 59**Смерници за поттикнување на раѓањето**

Декемвриски Пленум на Бугарската комунистичка партија,
1967

Трето дете во семејството - ова е најголема алка во решавање на проблемот. За да се дискутира можноста на државата која се грижи за згрижување на трето дете и соодветните семејства потребно е да се доделат потребните средства.

Док. 60
Мајка од Родопи

*Од изграјсонце до зајдисонце,
дизајн Фараон, 1993*

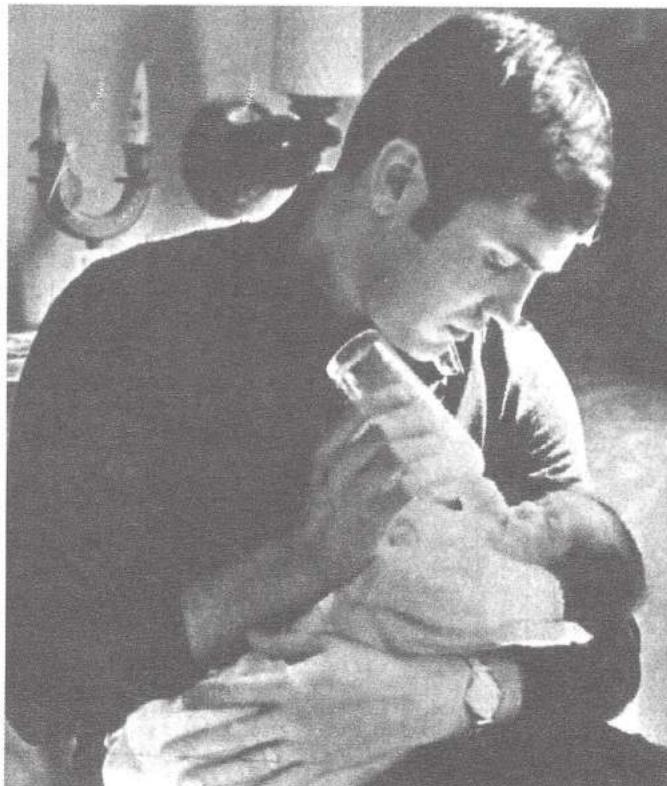
Док. 61
Писмо на една мајка со многу деца

Злайка Токмакчиева, село Цвейшково, регион Карчали, Стисание, Жената денес, 1971, Н9.

[...] Партијата и државата ги поттикнуваат родителите да имаат многу деца. Ние, на пример, добивме сместување. Но има луѓе кои не го ценат ова поттикнување и други кои му се потсмејуваат [...] Не се грижам за оние кои мислат дека раѓање три деца е заостаната работа. Дефинитивно мислам дека јас сум модерна мајка со модерно семејство.

Док. 62
Таткова љубов 1971

Стисание, Жената денес, 1971, Бр.5

Прашања:

1. Која е основната идеја во комунистичката идеологија за улогата на мајките што сакале да ја озакони Бугарската комунистичка партија?
2. Потенцирајте ги приоритетните полниња во коишто, според вас, владата може да заштеди значително повеќе пари за социјална заштита на мајките и децата. Објаснете го вашиот одговор.
3. Понудете пакет-мерки, кои би ги дефинирале новите социјални промени во полето на:
  - социјална заштита на "неродените" и мајчинството;
  - социјална заштита на деца со ризик фактор;
  - социјална помош за време на мајчинството и детството;

Док. 63
**Детска социјална
 заштита**

Родителите имаат целосно право и обврска да ги одгледуваат своите деца и да им дадат комунистички развој. Децата родени надвор од бракот имаат исти права како оние родени во брак.

Устав на Народна Република Бугарија, 1971

Одгледувањето и образоването на децата се додека не станат полнолетни е право и обврска на нивните родители и е помогнато од државата.

Устав на Народна Република Бугарија 1991

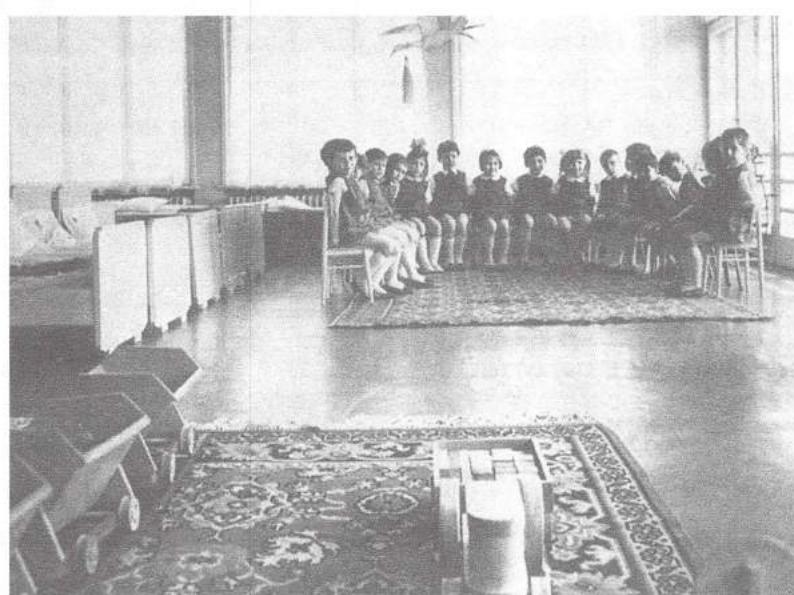
Док. 64
**Закон за заштита на
 детето**

38 Парламентарно Собрание, С.
 2000, Съено-графски извешай

Член.15.

Деца на родители кои се бугарски граѓани добиваат месечна детска помош.

Док. 65
Градинка во Пловдив во 70-ти

Док. 66
Детски институции во Бугарија

Статистички годишник, 1960, 1971, 1981, 1991, 2001

	1939	1944	1948	1955	1965	1975	1980	1995	2000
Пред училишни	-		99	730	1150	918	1 129	26 558	634
Домови за деца без родители	8	7	6	14	30	34	33	3 378	32
Градинки	254		3 573	6130	7 914	7 550	5054	3 762	3249

Док. 67
Секавања од детството

Интервju со Хилда Казасиан,
 ќејачка, ќерка на йознаниот
 цезиски и дириџен Вили
 Казасиан. Списаније Ева,
 Февруари, 2002.

Моето детство беше фантастично. Бев опкружена со позитивна енергија, се дишеше на мир и удобност. Во исто време имаше музика на секаде. Секогаш копнеев да бидам со мајка ми и татко ми на проби, концерти... И ми беше жал што не бев... Но тоа беше надокнадено од големото семејство од страна на мојата мајка. Таа имаше две сестри. Тие имаат синови постари од мене кои ми се повеќе од браќа. Како единствено дете во семејството јас бев принцезата опкружена со љубов и грижа.

Док. 68
Среќно детство

Велико Трново, 2000

Прашања:

1. Врз основа на презентирани документи, направете список за правата на децата во Бугарија легално загарантирана од владата
2. Оценете ја важноста на мрежата на детските погодности:
  - во врска со социјализацијата на децата;
  - во врска со семејството;
  - во врска со односите родители-деца

Док. 69
Иновации во секојдневниот живот

Елхово, 1957

Док. 70
Компјутерот - мој пријател

Велико Трново, 2001

Док. 71
Образование во едно ромско семејство

Иншервју на Кайја Лештанска од Бисерка Јошкова, соработник на програмата "Граѓански иницијативи" на фондацијата СЕГА

Моето семејство не ниту богато ниту сиромашно. Понекогаш немавме пари за храна бидејќи мајка ми трошеше многу пари за моите учебници по германски. Додека јас учев таа велеше: "Прво школото, потоа пријателите, потоа хобито и забавата, и најпосле домашинството" - но ова не е карактеристично за одгледување на едно ромско девојче.

Док. 72

Последни подготовки за прослава, 1964

Док. 73

Роденден

Бургас, 1995

Док. 74

Размислувања на ученикот: "Што од моето однесување би ги разочарало моите родители"- есеј

Ана Петкова, 13-годишна, Д. Благоев училиште, В. Трново, 2002.

Во денешниот живот ние разочаруваме некого скоро секој ден. Најстрашно е кога тоа се случува со нашите родители. Тие не создале со љубов, која може да биде уништена само за еден миг ако ги повредиме.

Веројатно јас, како сите човечки суштства, правам грешки но, од однесувањето на моите родители, можам да видам дека би ги навредило најмногу тоа ако јас ги отфрлам нив, моето име или мојата земја.

Док. 75

Штитеничко семејство

Списание "Тема", 2002, Бр.2.

Моментално, 38,000 бугарски деца немаат семејства. 35,123 од нив живеат во штитенички домови, и повеќе од 3000 не се згрижени. Според Владината агенција за заштита на децата, за други 29,500 бугарски деца постои ризик дека се напуштени.

Питање:

- Дајте три предлога за подобрување на условите за децата во штитеничките домови.

МАКЕДОНИЈА

Док. 76
Устав од 1963

Член 37

Семејството ужива заштита од општествената заедница.

Општествената заедница им дава посебна заштита на мајката и детето.

Општествената заедница особено се грижи за малолетниците за кои нивните родители не се грижат и за други лица што не се во можност да се грижат сами за себе и за заштита на своите права и интереси.

Член 38

Општествената заедница создава услови за оспособување на инвалидите на трудот и на другите граѓани што не се целосно способни за работа.

На граѓаните што се неспособни за работа, а немаат средства за издржување, општествената заедница им обезбедува помош.

Устав на СРМ, Скопје, 1963

Док. 77
Устав од 1991

Член 40

Републиката му обезбедува посебна грижа и заштита на семејството.

Правните односи во бракот, семејството и вонбрачната заедница се уредуваат со закон.

Родителите имаат право и должност да се грижат за издржување и воспитување на децата. Децата се должни да се грижат за старите и изнемоштени родители.

Републиката им обезбедува посебна заштита на децата без родители и децата без родителска грижа.

Док. 78
Домаќинства групирани според бројот на членовите - бројки од пописи

Година	Вкупно Домаќинства	Бројот на членовите во домаќинството во проценти							
		1	2	3	4	5	6	7	8 и повеќе
1948	216910	8,4	8,9	11,7	14,3	14,9	13,3	10,0	18,5
1953	246263	7,2	9,8	12,0	14,7	15,3	13,4	10,1	17,5
1961	280214	6,8	9,6	12,6	17,8	16,7	13,0	8,9	14,6
1971	352034	6,3	10,5	13,7	23,6	17,1	13,3	6,9	8,6
1981	435372	6,1	12,1	15,2	29,5	14,8	9,3	5,0	8,0
1991	505852	6,0	13,3	16,2	34,6	14,1	7,6	3,2	5,0

Статистички Годишник за 1994, Скопје

Прашања:

1. Каков бил социјалниот статус на семејството според уставите?
2. Која е главната тенденција за бројот на членовите во семејството? Кои се причините за оваа промена?

Док. 79
Грижа за мајките
трудбенички и нивните деца

*Петти години НРМ, Влада на НРМ,
1950*

Нашата народна власт во заштитата на мајчинството гледа еден од важните проблеми во општеството, а грижата за мајката е тесно поврзана со грижата за нејзиното дете. Државата особено ќе ги заштитува интересите на мајката и детето со создавање на породилишта, детски градинки и детски домови со правото за платено отсуство пред и по породувањето.

Док. 80
Грижа за детето

Петти години НРМ, Влада на НРМ,
1950

Док. 81
Деца во градинка

Прашање:
1. Каков бил државниот став
за заштита на мај-ките и
децата?

Просветена жена, 1963

Док. 82
Моите деца беа згрижени од
пријателите и соседите

“Во 1968 го родив моето прво дете, мојата ќерка Сања. Мојот сопруг и јас бевме многу среќни поради новиот член на нашето семејство. Целото наше време и внимание ѝ го посветувавме на неа. Сања имаше само еден месец кога јас морав да се вратам на работа... Тогаш почнаа нашите проблеми. Се прашувавме кој ќе се грижи за нашата мала ќерка. Кога нашите пријатели слушнаа за нашиот проблем, ветија дека тие ќе ни помогнат.

Сé уште се сеќавам дека кога заминував на работа, ја оставав Сања заклучена сама во нашиот стан. После еден саат, нашата сосетка Живка доаѓаше и се грижеше за неа наредните три саати. По неа, доаѓаше нашата пријателка Мира, која со задоволство одгледуваше деца и можеше да остане подолго сé додека не се вратам од работа.”

Можете да замислите како се чувствуваа додека бев на работа, моите мисли постојано беа со мојата ќерка.”

Док. 83
Породилно отсуство - шест месеци

Просветена жена, 1971

Републичката конференција на Социалистичкиот сојуз на жените неодамна поттикна дискусија за постоечкиот закон за породилно отсуство. Скратеното работно време (четири часа) што жената може да ги работи по породувањето, се додека бебето не наполни осум месеци е далеку од прифатливо за мајките и за претпријатијата каде што работат.

Док. 84
Олга Македонска

Просветена жена, 1971

“Жените во нашето општество се наоѓаат во многу деликатна ситуација. Од нив се бара да бидат мајки, производители и социјални работници. Поради тоа, мораме да вложиме напори за да создадеме услови за жените за да ги извршуваат сите овие активности.”

“Жената се соочува со бројни тешкотии во изнаоѓање можности за чување на детето.”

“Мајките честопати бараат од докторите да ги решат нивните проблеми, да им дадат продолжено породилно отсуство бидејќи тие немаат каде да ги остават своите деца.”

Док. 85
Грижење за децата

Секавање на Мирјана Айостиловска

“Моето прво дете, синот Љупчо, е роден во 1972. Во тоа време, јас работев во една фирма како сметководител. Според тогашниот закон за користење на платеното породилно отсуство имав можност да се грижам за детето три месеци, а потоа морав да се вратам на работа и да работам наредните шест месеци по четири часа. Свекрва ми ми го чуваше детето. Поради тоа, моравме да се преселиме во Тетово и да го смениме местото на живеење.”

“Во 1974 го родив моето второ дете, мојата ќерка Љупка. Тогаш имав можност да се грижам подолго време за својата ќерка, шест месеци користев породилно боледување, а три месеци работев со скратено работно време од четири часа. Моите деца беа израснати од нивните баби и нивните тетки до нивната петгодишна возраст. А потоа ги запишав во забавиште.”

Прашање:

- Какв спротивности можете да најдете помеѓу официјалната државна политика и реалноста во врска со грижата за мајките со мали деца?

Док. 86
Сирак

Секавање од Марија Риситова

“Родена сум во 1936 во селото Сирково-Кавадарци. Татко ми умре кога имав 7, а една година подоцна умре и мајка ми. Останав сама со моите двајца браќа - исто така малолетни. Во 1949 не однесоа во домот за деца во Прилеп “Кузман Јосифовски-Питу.” Оттука почнаа нашите патешествија. Мојот постар брат беше однесен во домот во Битола, а помалиот во Валандово. Во Прилеп ја завршив првата година прогимназија.”

“Есента, 1950, се отвори домот “11 Октомври” во Скопје и сите не префрлија таму. Во тоа време, скоро сите деца кои беа таму беа од егејскиот дел на Македонија. Само седум од нив беа од Вардарскиот регион.”

“Се образувавме таму, јас завршив Средно трговско училиште на Економската трговска академија “Орце Николов.” Веднаш потоа, управата на домот, која соработуваше со властите, ни најде работа.”

“Кога се омажив - за еден човек, кој исто така беше од домот - ни дадоа место да живееме во еден дел од една приватна куќа со две соби. Од време на време се сретнувавме со децата од домот, и со некои од нив се гледам редовно.”

Док. 87
Меѓу бегалците од Егејска Македонија

Прашање:

- Како децата бегалци беа примени во Македонија?

Нова Македонија, 1948

Државните власти, со помош на селаните од Овче Поле, изградија 200 куќи за жртвите, браќата и сестрите, каде што се до неодамна, овчеполскиот ветер, ги нишаше големите пченки, денес, можеме да ги видиме формите на едно ново село.

Седумстотини вредни раце изградија 200 нови куќи, 200 домови за нашите жртви, браќа и сестри од Егејска Македонија, каде што тие ќе почнат да живеат повторно како луѓе.

Денес, повеќе од 30.000 Македонци од Егејска Македонија и неколку илјади Грци, меѓу нив голем број деца, се наслија и најдоа сигурност во ФНРЈ и НР Македонија, се вклучуваат во економскиот живот, добивајќи ги сите можности за живот и работа како слободни и целосно заштитени луѓе. Државната власт даде голема сума пари за материјална помош, храна, облека, чевли, како и за градење на нови домови. Само во НР Македонија, во 1948, ќе се изградат 410 куќи за семејствата на бегалците.

Док. 88
Проект за деца од улиците во Битола

Анализа за ситуацијата на децата и семејствата, УНИЦЕФ, Скопје 2000

ФЕЛИКС - локална невладина организација што започна да работи на проблемот за децата од улиците во Општина Битола со основање на засолниште каде што децата можат да стекнат животни вештини, дапродолжат со образованието што го напуштиле, да добијат соодветна здравствена грижа и да се почувствуваат како прифатени членови на општеството, лица со свое достинство.

Локалната заедница веќе почна да ги гледа резултатите од проектот со тоа што стапката на криминални дела е помала, а бројот на уличните деца е помал.

Од првите 30 деца што беа сместени во ваква засолниште, 15 се вратија во училиште и почнуваа да ги шириат вестите и меѓу другите деца од улица дека има место каде што тие можат да одат, каде што ќе бидат добредојдени и ќе им биде овозможено да напредуваат во животот.

Сега се прават подготвоки за градење на слично прифатлиште во Кисела Вода, Скопје.

Док. 89
Интервју со Гулзефа Сејфули

Прашања:

- Какви мерки предлагаат невладините организации за решавање на проблемите на децата?
- Направете список на вашите предлози за идните активности на невладините организации.

Како се викаш и колку години имаш?

Се викам Гулзефа Сејфули и имам 44 години.

Каква е твојата брачна состојба?

Мажена сум и имам четири деца.

Колку членови има твоето семејство?

Има 17 членови, заедно со мене. Имам сопруг - Абаз, 2 сина - Роберт и Али, 2 ќерки - Перијан и Лиза, 2 снаи Сузан и Јуксела, едната од нив е бремена и имам 9 внуци.

Дали живеете сите заедно?

Да, во две соби. Едната е 2 x 3 m² а другата малку поголема 3x3 m². Спиејме на под, немаме кревети, чешмата и нужникот се надвор во дворот.

Дали работиш?

Не, и нема можност за работа. Не завршив школот и немам образование.

Дали некој е вработен во твоето семејство?

Не, не можев да ги запишам децата на училиште и тие се необразовани.

Што правите за да се прехраните?

Се снаоѓаме некако. Собирајме остатоци на храна од контејнерите, моите внуци просат во градот. Но тоа не е сигурно, нередовно и недоволно за да се прехраниме.

Дали државата ви дава некаква финансиска помош?

Да, добивам 2400 денари (40 евра) секој месец. Но, со тие пари јас не можам да купам ниту леб секој ден за да ги нахранам тие гладни усти. Сепак, благодарна сум ѝ на државата што ми ги дава тие пари.

Док. 90
Жената која посвоила 43 деца!!!

Прашање:

1. Каков вид хумани активности гледате во нејзините активности?

Душко Мициќ, М Експрес, 1 ноември 1996

Хуманата мисија на Есма Реџепова - Теодосиевска, кралица на ромската песна, се споредува по многу со мисијата на Мајка Тереза - родена во Скопје. Беше номинирана за Нобелова награда.

“Живеејќи со Стево Теодосиевски јас “родив” премногу деца,” вели Есма Реџепова. “Никогаш не сум била “природна мајка”, но сите овие момчиња и девојчиња ме викаат “мамо”. Стево е “тато” и тој се грижи за нивното музичко образование. Јас се грижам за нивното здравје, хигиена, храна, домашно воспитување...

“Децата си ги знаат своите вистински родители, но јас се чувствувам одлично кога Џемо, Енвер, Сашко, Кеџ, Садан... велат дека јас сум како нивна природна мајка. Овие деца скитаат низ ромските маала и ги најдовме гладни, премногу слаби, напуштени

“Јас сакам да помогнам колку што можам, сакам да го делам лебот со гладните. И ова не е само за да им дадам дом на овие мали несректи суштства, туку и Стево да всади љубов за музика во нив.”

Док. 91**Родени според националната припадност на мајката, изразено во проценти**

Година	Вкупно родени	Македонци	Албанци	Турци	Роми	Други
1964	100 %	55,6 %	23,7 %	10,5 %	2,8 %	7,4 %
1974	100 %	55,2 %	28,3 %	7,3 %	3,3 %	5,9 %
1985	100 %	55,7 %	29,2 %	4,9 %	4,8 %	5,4 %
1994	100 %	49,9 %	35,9 %	4,8 %	4,1 %	5,3 %

СТАТИСТИЧКИ ГОДИШНИЦИ, 1970, 1981, 1995, Завод за статистика

Док. 92**Родени и умрени и природниот прираст на населението**

СТАТИСТИЧКИ ГОДИШНИЦИ 1954, 1970, 1981, 1991, 2000, Завод за статистика

Година	Родени	Умрени	Природен пораст
1953	3,9	1,4	2,5
1961	3,0	0,9	2,1
1971	2,3	0,7	1,
1981	2,0	0,75	1,25
1991	1,7	0,72	0,98
1994	1,5	0,74	0,76

Прашање:

1. Каков е националниот прираст помеѓу 1953-1994?
  - а) воопшто
  - б) според националноста

ЗАЕДНИЧКИ ПРАШАЊА

1. Каква е разликата помеѓу официјалната политика и реалноста во врска со мајчинството, грижата за децата и малцинствата и најдете ги разликите и различностите во трите земји.
2. Споредете го семејниот живот во комунистичките времиња со семејниот живот денес.
3. Обидете се да направите разлика меѓу пропаганда и сигурна информација.
Задача: Анализирајте ги статистичките податоци

СЕМЕЈНИ РИТУАЛИ

БРАКОВИ, РОДЕНДЕНИ И ДРУГИ СЕМЕЈНИ ПРАЗНИЦИ И РИТУАЛИ

Клучно прашање:

Промена и континуитет на ритуалите во семејниот живот. Што се промени, а што остана исто?

АЛБАНИЈА

Док. 93
Го знам мојот пат

Весник "Гласот на народот"
1967

Ц. Лаци од Мати, ја верија нејзините родители. Кога таа одлучи да оди во средно медицинско училиште, нејзината мајка беше вознемирена и рече: "Ова е катастрофа за девојка да оди во школо и да се расипе. Јас ќе те фатам за коса и ќе те убијам. Што да му кажам на човекот кој ми даде пари за тебе? Нема да те пуштам да одиш. Ќе те врзам со јаже." "Не", Цемиле рече, "Јас нема да се мажам за тој човек. Не го сакам, бидејќи не го познавам." Нејзините родители, роднини и оние на нејзиниот вереник беа вознемирени кога Цемиле ја обелодели својата веридба со селскиот учител. Членовите од семејството беа лути, се закануваа со живот и ја истераа од дома. Никој не зборуваше за тоа.

Док. 94
Сакаме да се промениме

Весник "Гласот на народот" 1967

Луѓето од Брегу и Матеш одлучија:
Да забранат купување и продавање девојки.
Да нема веридби под 16-годишна возраст
Да не се прават верски разлики во веридбите.
Да забранат условни подароци.
Да престанат да се товарат жените (дрва, вода, итн.)
Да им се помага на жените дома.

Док. 95
Нови победи

Списание "Новаја албанска жена" 1972

Док. 96
Чеиз

Енвер Хоџа. Извештај, 1965–66.

Убава работа е да се бориш против идејата за чеиз и оваа борба треба да продолжи, но се разбира не е вистинска работа да се спречи нејзе да купува облека, кревет, итн. Но кога овие работи ја тераат да почувствува дека треба да му однесе чеиз на својот сопруг, инаку тој не би ја оженил – тоа треба да се надмине.

Прашање:

1. Кои промени во животот на традиционалното семејство можете да најдете во овие документи?

Док. 97**Веридба и свадба**

Сево Тарифа. "За љубовта и семејството." Тирана 1975

И момчето и девојката имаат право да предложат веридба, но во пракса почесто момчето е тое кое што ѝ предлага на девојката бидејќи таа е многу срамежлива да го стори тоа. Неколку дена откако ќе се даде ветувањето, младите разменуваат прстени од злато или сребро. За оваа пригода, се организира церемонија каде што членовите на семејството и пријателите учествуваат со желби и пеење и со пофални зборови за невестата и младоженецот... По веридбата, се закажува свадбата која треба да биде во недела, во ретки случаи во четврток за муслуманите. При влегувањето на невестата во куќата, фрлаат ориз, бонбони и парички за невестата како знак за нејзини наследници и изобилство.

Кога таа ќе влезе во куќата, мачка мед на прагот на куќата за да биде слатка како мед.

Док. 98**Свадба во Дропул**

(Грчко малцинство пред 1970)

1- Еден од најубавите моменти за една типична свадба во Дропул, беше прикажувањето на чеизот на главните улици на градот. Одредени луѓе, облечени на различен начин, го земаат чеизот од куќата на невестата. Овој чеиз - поинаков од оној од порано кога се чувал во куфери - беше одлично врзан со разни ленти. Потоа се покажува на таков начин што населението може да ја види работата на невестата (невестата им дава дарови на оние што го носат чеизот).

2- Откако младоженецот ќе ја земе невестата од куќата, во моментот кога таа заминува од дома, нејзините родители фрлаат ориз, бонбони и пари над парот....

3 - По овој втор чекор, парот заминува во црква, придружуван од 12 до 13 луѓе кои ги одбира младоженецот. По брачната церемонија има веселба со традиционално оро (заедно со други селани и селанки)

4 - Кога младиот пар се наближува до куќата, невестата вади голема пита и ја разделува на роднините на нејзиниот маж. Ова симболизира меѓусебно разбирање и почитување. Нејзината свекрва излегува со сад со мед и нацртува крст со медот на три важни места на главната врата. Истото го прави невестата со прстот на нејзината свекрва.

5 - Друга важна работа е традиционалниот невестински фустан, кој го носат други жени. На свадбата, сите жени, без исклучок, носат типични дропулски носии, "облека сошиена со многу добар вкус, украсена со златни наполеони."

Околу вратот тие носат златни синцирчиња, па дури и на главата. Единствена разлика помеѓу невестата и другите жени е начинот на кој се врзува шамијата за на глава. Во зависност од богатството на семејството, невестата би можела да има 102, 108 или 118 златни наполеони околу вратот.

Интервју на X. Нежела. 2001

Док. 99**Свадбени свечености**

По 1990, свадбената церемонија често пати се организира во ресторан, со играње и пеење народни и модерни песни, без наздравување на која било страна. Некои брачни парови заминуваат надвор од земјата од селото на медин месец.

(Авторска белешка).

*Баз Дојака "Свадба во Албанија".
1983*

..Свадбените свечености почнуваат неколку дена порано... учествуваат членовите на семејството, и роднините, а во некои случаи дури и колективот од работното место на момчето или девојката. Ова е нова појава. Невестата и младоженецот се во центарот на церемонијата, и во споредба со минатото, активно учествуваат во овој важен настан од нивниот живот. Првата здравица е за партијата и другарот Енвер, за младиот пар, родителите и другите поканети гости. Нова појава денес е тоа што невестата од село оди на работа неколку дена по свадбата.

Док. 100
**Свадба на малцинство -
ароманска свадба (пред 1980)**

Док. 101
Албанска невеста

*Списание "Новата албанска
жена" 1989
(Хрватски сликар, Паја
Јовановиќ)*

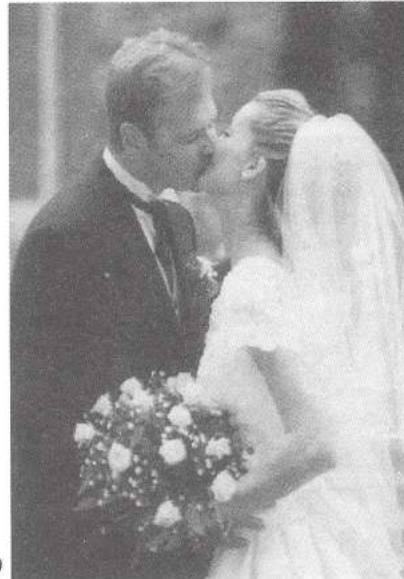

Док. 102
**Вчерашна свадба, во село.
(невеста со вел, пред 1960)**

Док. 103
Денешна свадба

списание "Клан" 2000

Прашање:

1. Какви биле општите и специфичните елементи на свадбените церемонии, меѓу разни албански групи на популацијата, вчера, а какви се денес?

Док. 104
Прослави

Прашање:

1. Кои празници станале поважни по 1967?

Весник "Гласот на народот". 1967

Ние ќе ги откажеме сите верски празници и церемонии и ќе ги откажеме разменувањата на посети тие денови. Со радост ќе ги прославуваме празниците на партијата: 1 Мај, 8 ноември и 28-29 Ноември.

Народот, исто така, треба да ги прославува годишнините поврзани со партијата, браковите, и формирањето на задругите.

Родендените на ќерката треба да се прославуваат на ист начин како и оние на синовите.

Док. 105
Полот

Енвер Хоџа. Извештај и говори 1967-1968.

Задоволството е големо кога ќе се роди син, истото не се случува кога ќе се роди ќерка, туку обратно. Постои една идеја дека синот е "столб на семејството", при што ќерката е за друго семејство.

Док. 106
Размазено дете

Списание "Hosteni" 1976

Док. 107
Мојот ден

Приватна архива 1993

Док. 108
Прослава за пензионирање

Приватна архива, 2000

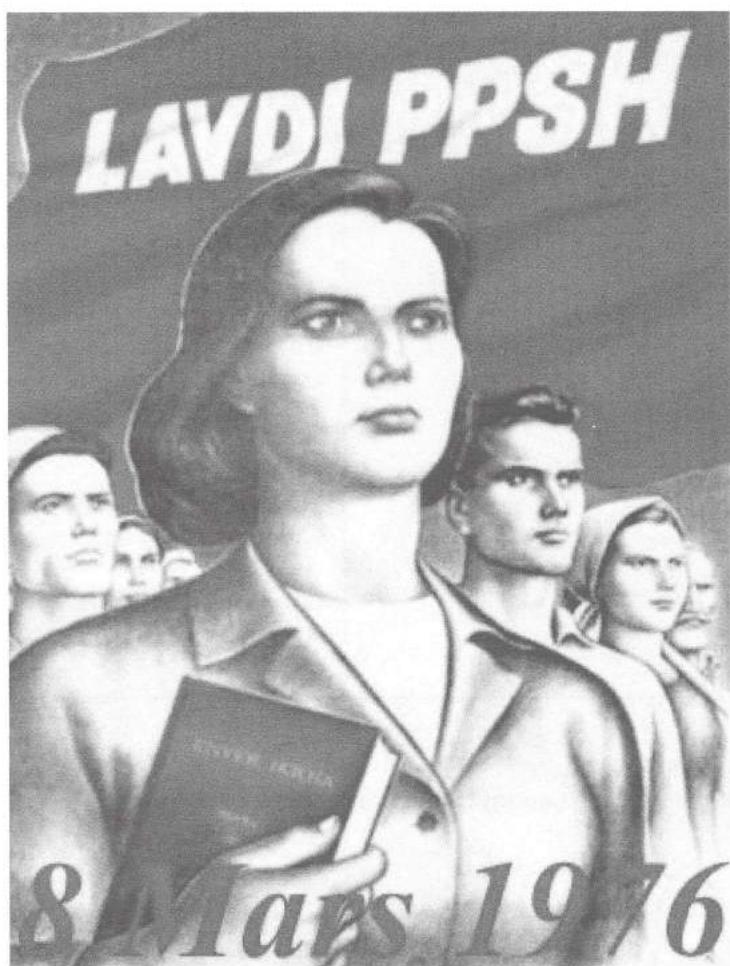

Док. 109
8 Март, плакат

Славете ја Албанската работничка партија
8 Март 1976

Прашање:

1. Каков е карактерот на прославувањата во док. 105 до 109
  - a. официјален.
  - b. семеен.
  - c. традиционален.

Док. 110
Свечености

C. Кенутии 2000.

Се слават роденденi, брачни годишници, Божик, Велигден, Нова година, од кои Новата година била и сé уште е најтрадиционален народен празник. Денес, возвркањето на посетите со пријателите и роднините на 1, 2 и 3 јануари е многу ретко. Овој празник (31 декември) се слави многу повеќе во ресторани или во странство. Излегувањето надвор по полноќ и славењето со голема прослава е нова појава за тој ден. Во новите празници се и 14 Февруари - Св. Валентинденот на вљубените за млади, крштавањето на различни возрасти, сунетот, итн.

Док. 111
Крштавање на Фиона

Лична архива, 2001

БУГАРИЈА

Док. 112**Правна заштита на бракот и семејството****Член. 76**

Бракот и семејството се заштитени од државата. Само браковите спроведени од овластен матичар се легални.

Устав на Народна Република Бугарија, 1947

Член. 38

Бракот и семејството се заштитени од државата. Само бракови спроведени од матичар се легални.

Устав на Народна Република Бугарија, 1971

Член. 6.(2)

Можна е верска брачна церемонија само по склучен брак од матичар. Овој брак не е легален.

Член. 12

Само лица на осумнаесет години и постари можат да стапат во брак.

Закон за семејство, 1992

Док. 113**Свадбена церемонија во салата за венчавање**

Бургас, 1960

Док. 114**По регистрацијата**

Село Врачеш, близу Софија, 1994

Док. 115**Инструкции за бракот во матичната служба**

Закон за семејство, 1974

Официјалниот и јавен брак се случува во Народниот

совет како социјалистичка граѓанска церемонија. Овластен службеник..... го проверува идентитетот и возрастта на двете лица, како и изјавите и презентираниите лекарски уверенија....склучен договор за бракот кој е потписан од двете страни, двајца сведоци и лично тој.

Прашања:

- Преку кои елементи од инструкциите за брак пред матичарот се одразуваат целите на државната политика?
- Нагласете го клучниот термин презентирајќи го изменетиот став на државата кон бракот и семејството
- Дајте предлози за случаите во кои не би било можно склучување на граѓански брак.

Док. 116**Кршење на свадбениот леб**

Село Џо Врачески, Софиски регион, 1994

Док. 117**Склучување на брак во црква**

Бургас, 1993

Прашања:

1. Како се измени бракот по 1947 и какво беше влијанието врз животот на жената?
2. Кои брачни церемонии можеа да ги одбираат семејствата во 1948, 1972 и 1993?
3. Кои се типичните карактеристики на брачните ритуали во документите? Направете список и употребете го за организирање на брачна церемонија како официјален чин.

Док. 118**Мојата свадба**

Кениши Сулеванова, родена во 1957 во Русе

Во четврток ги земаа родителите на невестата. Во среда од страната на девојката се спрема дарови за во куќата на момчето. На денот на свадбата, од страната на момчето им даваа јадење на лубето од страната на девојката. Може да има веридба, а може и да нема. Во петок беше вистинската свадба. Ја носеа невестата од куќата на нејзините родители во куќата на зетот. Тие ќе одат во Советот и ќе склучат законски брак. На мојата свадба имаше венец што ние го ставивме пред споменикот во малиот парк пред библиотеката. По церемонијата сите одеа во куќата на момчето. Таму ги пречекуваше свекрвата. Тие ќе влезеа внатре и почнуваа да ја хранат снаатасо леб и мед. Исто така, по јадењето, тие ги мачкаа вратите во куќата на зетот со леб и мед. Секој извикуваше "машала". (добро направено). Потоа невестата и младоженецот седнуваа еден до друг, имамот ќе дојдеше и ќе почнеше имам никјахадуховен брак. Тоа секогаш се правеше во петок. На мојата свадба јас бев облечена во бел фустан. Се играа заеднички ора како и рутченица (живописно бугарско оро), танго, ориентални stomачни танци. Модерни stomачни танци што се играат на турски свадби, а многу играа бугарски прави ора.

Док. 119**Мешани бракови**

Евреите низ бугарската земја
Е. Барух, Ц., 2000

Бугарија држи апсолутен рекорд во врска со бројот на мешани бракови во споредба со сите други држави во светот со еврејски заедници (80-90% од бугарските Евреи се од мешани бракови, а во САД има 52%).

Прашања:

1. Описете свадбен обред, по ваш избор, на некоја етничка група.
2. Напишете куса свадбена честитка.
3. Дајте примери за меѓукултурните влијанија во свадбениот обред.
4. Анализирајте ја улогата на мешаните бракови во бугарското општество. Наведете две позитивни и негативни карактеристики.

Док. 120**Задача за идниот граѓанин**

”Отвори го пликото кога ќе бидеш пионер!”

В Туњово, 1978

Док. 121**Крштавање во ерменска црква****Прашања:**

1. Кои моменти од животот на човекот го поврзувате со претставените церемонии?
2. Најдете заедничка порака која ги обединува.
3. Составете празнична порака за децата за секоја од церемониите.

Бургас, 1999

Док. 122**Помали семејни празници**

Дали треба толку многу време и средства за нас да направиме поубаво да се сеќаваме на поважните денови во семејството? Еден маж ќе се радува ако го паметиме неговиот роденден, ако го готвиме неговото омилено јадење на тој ден, ако сториме сё за сите да бидат дома, ако спремиме една забавна вечер. Вниманието што таткото и децата ѝ го посветуваат на мајката на нејзиниот роденден, на 8 Март- денот на жената, годишнината од бракот, итн. многу ѝ значат.

Во многу семејства и мажот и жената се премногу преокупирани со секојдневна работа така што тие немаат време за такви детали во секојдневниот живот на семејството. Поради тоа најважно е што тие семејства организираат мали семејни празници за да го надополнат отсуството на родителите во текот на денот.

Ние имаме големи и светли празници - 9 Септември, 1 Мај, 8 Март, големата Октомвриска социјалистичка револуција. Тие веќе станаа дел од животот на нашиот народ. Со каква радост целото семејство се подготвува за 9 Септември или парадите на Први мај, за приятелски ручеци и вечери во тие денови. Но овде ние мислим на помалите семејни празници кои го збогатуваат семејниот живот.

Списание Жената денес, 1960

Док. 123

Прославување на 8 Март - меѓународен празник на жените

Владиното тело за регионална комуникација ви го честита меѓународниот ден на жените и ви посакува здравје, среќа и успех во работата и животот.

*Градот Златица,
во околината на В. Трново, 1969*

Док. 124

Празник на мама

Прашања:

1. Направете разлика меѓу традиционалните и социјалистичките прослави и обреди.
2. Зошто Комунистичката партија наметна нови семејни празници во Бугарија?
3. Какви нови вредности беа утврдени во семејниот и општествениот живот за време на социјализмот? Направете споредба на ситуацијата во Македонија и Бугарија.

*Село Сипрахилово, регион В.
Трново, 1966*

Док. 125

Екскурзија

Екскурзија на Столетов Врв
на Стара Планина

Габрово, 1956

Док. 126**Традиција во ерменско семејство**

Николакова, Вдигните на Арменијан, Јарава, 2000, Бр 3.

Во семејството на Ема Каспарјан, се уште постои традиционалното ерменско готвење. Старите рецепти се прават од бабите и пријателите. Тие прославуваат и ерменски и бугарски празници, и затоа секогаш има прилика да се зготват бели колачи, јадење од пченица варена во млеко (фрументи).

Док. 127**Современа прослава на Бабинден ден**

Градоцрквица Златица, регион В. Търново, 1986

Док. 128**Современа влашка прослава на Св. Георги**

Списание Бъгарски фолклор, 1994. Бр 5

Структурата на празникот е поинаква од онаа во минатото и го има изгубено својот свечен дух. На 5 мај се колат жртвени животни, лубето се собираат на разни места во селото и свештеникот ги благословува местата посакувајќи им здравје и просперитет. На седмиот ден има свеченост во црквата со света вода, оние кои имаат именден слават, како и оние што нешто ветиле..... Во текот на наредните денови, кога сите членови од семејството се собираат заедно за таа пригода, се јаде јагне.

Питања:

1. Какви традиции и промени се присутни во празниците и обредите на бугарското семејство?
2. Кои традиционални празници Бугарите продолжуваат да ги слават?
3. Каква е улогата на семејството во зачувување на моралот и традицијата?

МАКЕДОНИЈА**Док. 129****Закон за семејствата и односите помеѓу брачните другари****Член 6**

Бракот е со закон утврдена заедницата живот на мажот и жената која се остваруваат интересите на брачните другари семејството и општеството.

Односите меѓу брачните другари се засноваат врз слободна одлука на мажот и жената да склучат брак, врз нивната рамноправност, меѓусебно почитување и заемно помагање

Член 33

Брачните другари, секој според своите способности, се грижи за задоволување на потребите на семејството.

Док. 130**Еднаквост**

<http://wrc.lingnet.org>

Уставот им ги гарантира на жените истите законски права како и на мажите. Македонското општество и во муслиманските и во христијанските заедници е патријархално и напредокот на жената е ограничен во нетрадиционалните области. Жените не се многу присутни во раководењето со приватниот сектор, иако има жени што се успешни во својата професија.

Питања:

1. Какви односи се регулирани помеѓу брачните партнери според Законот за семејство?
2. Споредете го тоа од меѓународна гледна точка за еднаквоста помеѓу мажите и жените

Док. 131
Бракови и разводи

*СТАТИСТИЧКИ ГОДИШНИЦИ ОД
1954, 1970, 1981, 1995, Завод за
статистика*

Година	Бракови	Разводи
1953	0,9	0,06
1961	0,8	0,04
1971	0,9	0,06
1981	0,8	0,05
1991	0,8	0,02
1994	0,75	0,03

Прашања:

- Найдете врска помеѓу браковите и разводите од 1953 и 1991.
- Која е основната тенденција?
- Извлечете заклучоци во врска со стабилноста на браковите во Македонија.
- Споредете ја информацијата со онаа од Албанија и Бугарија.

Док. 132
Прославување во моето семејство

*Наде Молеровик, наставник
Скопје 2001*

“Ние сме четворица во моето семејство и не ги славевме верските празници за време на комунистичкиот режим од едноставни причини што татко ми работеше како цивилен служител за Југословенската народна армија. Само се секавам дека мајка ми фарбаше црвени јајца за Велигден за да не израдува, но скришно за да не дознаат соседите. Поради тоа јас бев крстена без знаење на татко ми кога имав 13 години. Тоа се случи во куќата на баба ми, во Кичево, за време на летниот одмор во 1970. Меѓутоа, баба ми и дедо ми го имаа Св. Никола како семеен празник кога ние отидовме да ги посетиме. Ние децата го сметавме тоа како посебна авантура. Во 1980, се омажив без црквена церемонија од истите причини. Во мојот нов дом, семејството на мојот сопруг имаше свој празник и ние се чувствувааме особено свечено на Бадник и Божик.”

Док. 133
Крштавање на 12 - годишна-та Маја

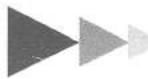

Приватна архива

Док. 134
Обрезување (Сунет) 1956

Приватна архива

Док. 135
Граѓанска свадба во 1971

Приватна архива

Док. 136
Свадба во црква во 1998

Приватна архива

Док 137
Турска свадба во 1999

Приватна архива

Прашања:

1. Каква бил ставот на државата во врска со семејните обреди?
2. Каков бил ставот кон семејните верски празници во најголемиот број семејства во социјализмот?
3. Кои од овие свадбени обреди би одбрале? Зашто?

Док. 138

**Македонска ромска жена:
сила, политика и креативност
во обредот**

Карол Силверман, Американски новинар, <http://err.org>

Семејствата редовно се собираат заедно за да прослават разни празници како животни циклуси - како што се обрезувањето, свадбите и погребите - календарските, како што се Бајрам и Гурѓовден - Св. Ѓорѓи. На еден начин, членовите на семејството символично ги одигруваат своите улоги и обврски еден кон друг во обредот. Тој не е без причина царство на забава - тоа ја обврзува заедницата и формите за чувство да се биде ромска личност. Уште повеќе, семејствата и поединците се докажуваат себеси преку обредните изведби и дека жените постигнуваат висок степен на моќ и явно признавање.

Док. 139

Ромска свадба во 1975 и 1992

Приваѓања архива

Док. 140

**Илегални бракови со
малолетници**

*Просветена жена, 1953
Домашно и семејно списание*

Илегалните бракови со малолетници се најчести помеѓу етничките албански и турски малцинства. Во овие заедници, се бара одобрение за брак од 13-годишна возраст. Барањето за ран брак на малолетници главно се должи на фактот што колку се тие помлади, толку е цената повисока. Почнувајќи од нивното мажење на многу рана возраст, родителите можат да ги продаваат неколку пати. Тоа е чист бизнис. Ако ја остават ќерката немажена додека стане постара, кога ќе стане посвесна за состојбата на надворешниот свет, тогаш таа станува помала жртва на манипулации на нејзините родители. Судовите ги осудуваат овие бракови во кои се тргува со жените за договорена цена. Во текот на оваа година, биле казнети 2 лица за тргување со жени во Тетовскиот регион. Една од тие жени била продадена за 240,000 динари. Од властите, дознав дека просечната цена за една жена е околу 100,000 динари. Секој таков брак е штетен и неговото склучување треба да се спречи со едуирање на нашите деца и со подучување дека само луѓе коишто се физички и ментално здрави можат здраво да израснат и да имаат хармоничен брачен живот.

Док. 141

**Интервју со Сандра Себа-
тоска**

*Сандра Себатоска, Скопје,
ноември 2000.*

“Јас сум Македонка, муслиманка и сум во четврти клас во гимназијата “Цветан Димов” во Скопје. Одлична ученичка сум и сакам да го продолжам со образоването колку што е можно повеќе. Честопати се замислевам себеси како познат новинар кој патува низ светот, следејќи ги и интервјуирајќи ги славните. Овој мој сон се руши поради традиционалната реалност од која не можам да избегам безразлика на мојата желба. Моите родители, кои не се образовани и се традиционалисти, дури и ми кажуваат дека ако има “добра прилика” за мене да се мажам, тие ќе инсистираат да се согласам, освен ако, се разбира, немам намера да ги посрамотам. Јас би сакала да сум ЈАС, да одговарам за моите потреби и да правам што сакам, но за жал, дури и денес во 21 век, некои сè уште мислат дека тие го имаат последниот збор во име на традицијата.”

Док. 142
Македонска муслуманска
свадба

Приватна архива

Прашања:

1. Како се промениле и продолжиле семејните обреди кај различните етнички групи?
2. Кои специфични карактеристики се гледаат во семејните обреди на дадените етнички заедници?
3. Кои се сличностите што ги гледате во семејните обреди на дадените етнички заедници?

Док. 143

**Први мај - меѓународен ден на
трудот**

Петти години НРМ, Влада на РМ,
1950

Први мај, меѓународен празник на трудот, на најубав начин се прославува во НРМ, бидејќи тоа е празник и на нашата земја. На тој ден, нашиот работен народ, селаните и работната интелигенција ги манифестираат ширум сета наша земја своите успеси постигнати во социјалистичката изградба на нашата земја. На Први мај доаѓа до израз борбениот сојуз меѓу нашите работници и работни селани.

Док. 144

Прославување на 1 Мај во село и во град, 1956

Приватна архива

Прашања:

1. На кој начин 1 Мај станал дел од семејниот живот? 2. Извлечете заклучок за влијанието на социјалистичката пропаганда во врска со прославувањето на семејните свечености.

Док. 145

Посети на мајките на паднатите жени борци

Просвѣтена жена, 1963

Мајките на жените-борци коишто ги загубиле животите не беа заборавени на 8 Март. Една група пионери, предводена од членовите на Градската конференција на општествената активност на жените, ја посетија мајката на жената-херој, Вера Циривири - Трена, изразувајќи ги нивните најдобри желби за денот. Се организираа многу посети од таков вид. Ги потсетуваме за се и на овој ден ѝ испраќаме најдобри желби на секоја мајка.

Док. 146

Прославување на 8 Март - денот на мајката

Просвѣтена жена, март 1961

Дел од програмата што се организира во Драмскиот театар на 8 Март. Овој концерт беше организиран од Републичката и од Градската конференција на Активот на жените и Здружението на македонските музички уметници.

Док. 147

Прославување на 8 Март

Секавање на Кристина Ристова

Порано (за време на 80-тите), имаше добра традиција за прославување на празникот 8 Март.

Директорот или претседателот на синдикалната организација ни го честиташе празникот, давајќи ни цвеќе и мал подарок. Понекогаш, не носеа на специјален ручек, или на патување во странство, на пр. во Солун, Софија, Будимпешта, но на наша сметка.

Денес е поинаку. Обично не носат во мали ресторани, со жива музика, луѓето пеат и танцуваат до зори. Тогаш едноставно се одмораме и ги забораваме нашите секојдневни проблеми, а наредниот ден се е по исто.

Питања:

1. Какви активности се користеле за одбележување на 8 Март?
2. Направете разлика помеѓу државната пропаганда и реалното во прославување на Денот на мајката.
3. Споредете ја прославата на 8 Март за време на комунизмот и по транзицијата.

Док. 148

Промени во слободните активности на патријархално семејство

Оливера Булиќ, Промени во семејниот живот, Белград, 1968

Една од главните карактеристики напатријархалното семејство во поглед на користење на слободното време е нерамноправна положба меѓу сопружниците. Додека мажот, во слободното време, често излегува сам или со своето друштво заради рекреација, на жената тоа не ѝ е дозволено, така што таа најчесто седи дома или пак ги посетува роднините и пријателите без нејзиниот сопруг, бидејќи тоа е нејзина должност според традиционалите норми. Мажот и жената ретко користат во комерцијални рекреации или одат на годишен одмор, а посебно жената бидејќи по правило таа не заработка.

Док. 149

Модерно албанско семејство

Приватна архива

Док. 150
Современо семејство

*Брак и семејство, Наум Матилов,
Скопје, 2002*

Животот во едно модерно семејство има сосема поинакви карактеристики. Мажот и жената главно го поминуваат времето заедно или со заедничките пријатели. Комерцијалната рекреација е многу општа и тие го поминуваат одморот заедно.

Док. 151
Дома

Прашања:

1. Како патријархалните и модерните жени го користат слободното време?
2. Споредете го начинот на кој мажите и жените го користат своето слободно време.

Приватна архива

Док. 152
Учество на членовите на семејството во извршување на домашните работи

Ефектиот од еманципацијата на жените на биолошкиот репродукција во СРМ, 1988

Домашните обврски се уште се во голема мера во надлежност на жената во семејството, односно се потврдува нерамноправната и потчинета положба на жената во семејството.

Општо познато е дека жените го носат најголемиот товар на домаќинството и домашната работа и во најголем дел, го задржале својот патријархален карактер.

Типични примери за ова претставуваат способноста за готвење, одржување на чист дом и грижа за малите деца во семејството.

Док. 153
Делење на домашната работа

Приватна архива

Док. 154
Положбата на мажот во семејството

Д-р Блаѓа Пејческа, Помеѓу
традиционалното и модерното

Доминантниот патријархален животен стил на семејството се одразил на положбата на жената. Многу елементи ја потврдуваат почитуваната и привилегирана положба на мажот во семејството, а за жената и децата, мажот е без сомнение најголем авторитет. Авторитетот на таткото бил таков што бил послушуван без приговор. Самото присуство на таткото наложувало стравопочитување кај децата и било изразено со многу формални елементи што биле потребни за неговиот дигнитет. Не дозволувајќи да се пуши ниту да ѝ се обрнува внимание на неговата жена, ниту некаков нежен гест во негово присуство, биле правила кои се земале предвид дури и од возрасните синови.

Док. 155
Положбата на албанската жена во семејството

Брак и семејство, Наум Майшлов,
Скопје, 2002

Во спордба со македонските жени, албанските жени се многу повеќе оптоварени со вршење на домашните работи, а посебно со одгледување на децата. Имено албанските жени во многу повисок процент изјавуваат дека таткото нема никакви обврски околу одгледување на децата.

Прашања:

1. Каква е положбата на жените во семејството и општеството?
2. Споредете ја положбата на мажот и жената во семејниот живот.

ЗАЕДНИЧКИ ПРАШАЊА

1. Каква е ситуацијата на малцинствата во трите земји.
2. Споредете ги семејните брачни односи во комунистичкото време со семејните обреди во бракот денес.
3. Нагласете ги разликите и сличностите во прославите на комунистичката држава во трите земји.
4. Откријте како семејниот живот го репродуцирал политичкиот систем.
5. Обидете се да ја разликувате пропагандата од реалноста./

ЖЕНИ

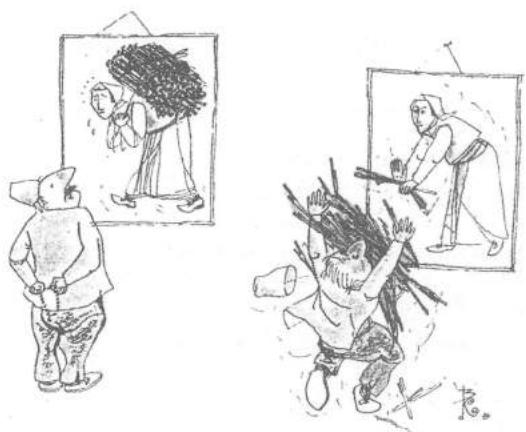
ПОЛОЖБАТА НА ЖЕНАТА И ПОСЛЕДИЦИТЕ ОД ПРОЦЕСОТ НА ЕМАНЦИПАЦИЈА

Клучно прашање:

Како се одразила еманципацијата на жените врз семејниот живот?

АЛБАНИЈА

Док. 156
Уметност или реалност

Списание "Hosteni" 1967

Док. 157
Жената во 1960

Док. 158
Натоварена жена

Док. 159
Натоварено животно

Прашање:

1. Каква е положбата на мажот/жената?

Док. 160
Партиска политика

Енвер Хоџа. 6 февруари 1967.
Тирана.

“Целата партија и земја треба да станат, со полн жар и да го обезглават оној кој го гази под нозе пожртвуваниот закон на партијата кој ги брани правата на жените и девојките.”

Док. 161

Разни курсеви за жени

Док. 162

Преоптоварена жена

Жено, дали си слушнала што пишува весникот за еманципација на жените?

Списание "Осѓен" 1967

Док. 163

Карикатура: Ова е жената што ја барам

Барам совршена жена

Списание "Осѓен" 1967

Док. 164
Еманципација

Енвер Хоџа. Албум "Поема за жената" 1972

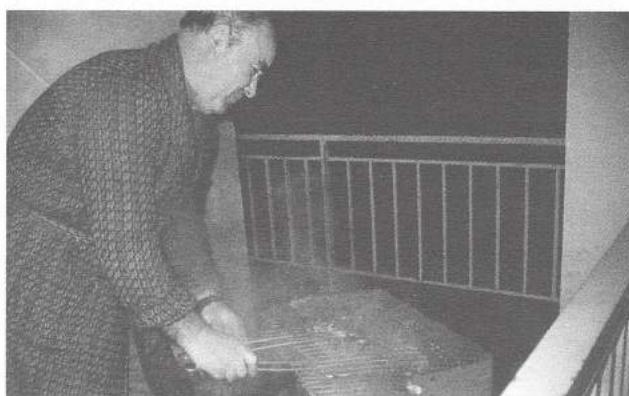
"Партијата ја предводи еманципацијата на нашите жени во земјата за да можат мажите и жените да одат рака под рака во хармонија, за целите и за најдобрите и највисоки идеали на хуманоста...."

Док. 165
Мажи што работат

Списание "Новата албанска жена" 1972

Док. 166
Мажи што работат

Приватна архива 1991

Прашање:

1. Каква била државната политика за еманципација на жените?

Док. 167

Прашалник: Што правите во неделите и на празниците?

	21 - 30 години	31 - 40 години	41 - 50 години
Домашна работа	88%	91%	91%
Одам на прошетка	29%	35%	29%
Посетувам пријатели и роднини	46%	58%	63%
Надворешни активности	1%	1%	1%
Учествувам во разни уметнички активности	5%	16%	2%
Читам и учам	17%		17%
Гледам ТВ емисии	58 %	63 %	66 %

Списание "Новата албанска жена" 1989.

Док. 168
Излет

Док. 169
Слободно време

Док. 170
Еманципација?

Учебник "Историја на албанскиот народ".2000

.... ова цело движење подразбираше дека жените добиле многу права, како и еднаквост со мажите во сите области на животот но и дека биле преоптоварени, исто така извршувале домашна и општествена работа бидејќи економскиот развој на земјата се уште не гарантираше подобри услови за домашна работа за да ѝ се овозможи на жената да има слободно време.

Прашање:

1. Кој е најраспространет вид празнично организирање?

Док. 171
Учество на жените во политичкиот живот

Институционален механизам и стапус на албанска жена. 2000

Организација	Година 1967	Година 1986
на партиска положба	12 жени	32 жени
во Народното собрание	16 жени	30 жени
Во Високиот суд	5 жени	30 жени

Година 1999	Заменици	Кабинет	Претседателство
Мажи	93%	89.5%	30%
Жени	7%	10.5%	70%

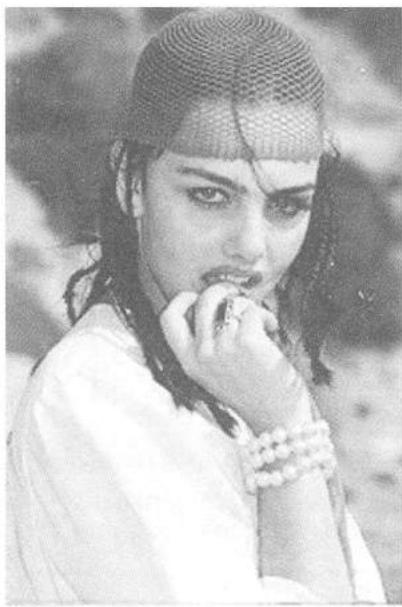
Прашање:

1. Кои се тенденциите на жените што учествуваат во политичко-институционалниот живот во 1967-1986 и 1999?

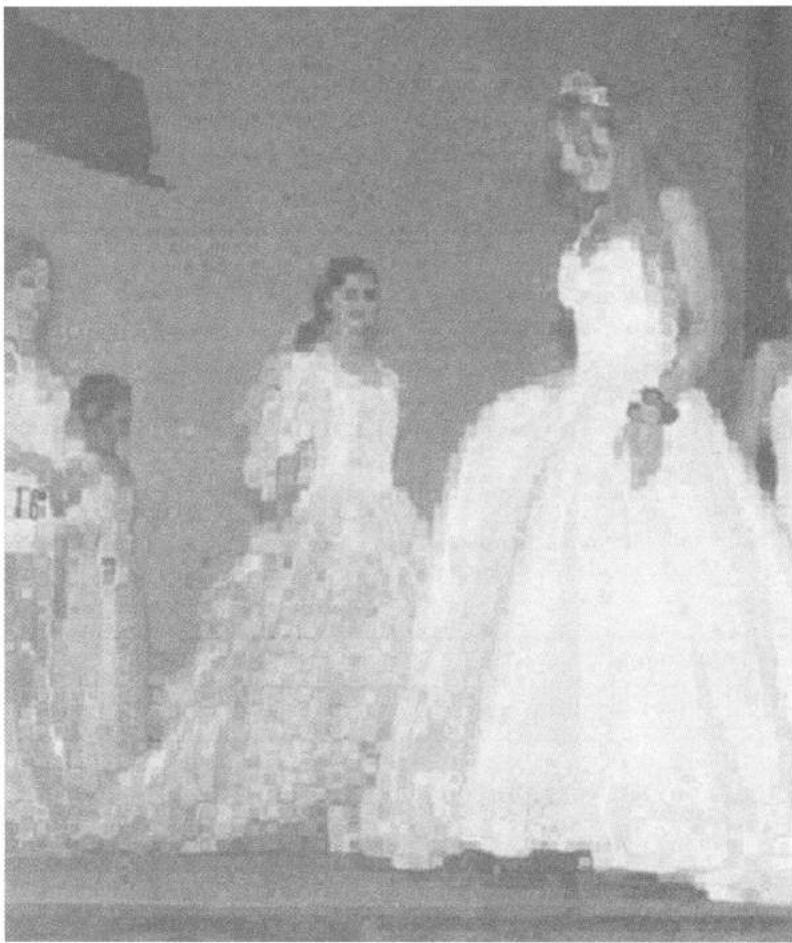
Док. 172
Жени на разновидни работи

Док. 173
Албански топ-модел
(1991)

Док. 174
Натпревар за Мис на Албанија (1991)

Прашање:

1. Кои фотографии ја изразуваат еманципацијата на жената?

Док. 175
Учество на жената во разни сектори

Семејство во транзиција. 1997

Во 1989 во нашата земја имаше 56.2% жени економисти, околу 51.9% доктори за интерна медицина и околу 71,6% економисти.

Прашања:

1. Какво е учеството на земјата во политичкиот живот и во другите сектори од животот?
2. Какви се резултатите од еманципацијата во државната политика?

Док. 176
Жените во политиката

Семејство во транзиција. Тирана 1997

Со масовно затворање на државните претпријарија во градот се појави невработеност... Во 1990, 56,7% од вкупниот број жени, невработени останаа:

	Година	Невработени жени.
	1990	78000
	1996	79108

Док. 177
Жената во семејството,
3. (Чаве. 1995)

Денес, во 1995, има 250 жени кои водат бизнис во Тирана. Во Албанија се познати 79 средни трговски претпријатија и производни претпријатија кои за раководители имаат жени.

Прашање:

1. Со какви проблеми се соочила албанската жена за време на транзицијата?

БУГАРИЈА**Док. 178
Еднаквост**

*Устав на Република
Бугарија, 1947*

Член. 36

Жените се еднакви со мажите во сите сфери на државата, во правниот, економскиот, социјалниот, културниот и политичкиот живот.

Оваа еднаквост ѝ гарантира на жената исти работни права, иста плата за иста работа, право на одмор, право на социјално осигурување, пензија и образование.

**Док. 179
Закон за еднаквост помеѓу
половите**

Прави решителен удар против старите религиозни видувања за турските жени и отвора нови светли перспективи за нивното активно и еднакво учество во сите области од животот....

**Док. 180
Женски соработници**

*Село Градина, во околината на
Трново 1958*

**Док. 181
Концепт на Бугарската комунистичка партија за улогата на жената**

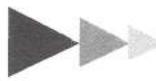
*ЦК Политборо, резолуција на
БКП, 6 март 1973*

Во одлуката се нагласува дека Партијата отсекогаш била заснована на марксистко-ленинистичкото разбирање за елиминирање на инфериорната положба на жената во класни антагонистички општества и дека проблемот на жената може да се реши само во социјализмот, дека пролетаријатот не можел да добие сила и да гради социјалистичко општество без свест, цел и несебично учество на жената во ова историско дело.

**Док. 182
Работна група за везење**

Габрово, 1959

Док. 183
Практичен совет на
модерните жени во 40-тите

Прашања:

1. Кои се промените во врска со жените во Бугарија за време на комунистичкиот режим? (док. 179-184).
2. Кои од нив имале позитивно влијание за однесувањето на жените во општеството?
3. Направете список на совети за денешната модерна жена.

Списание, Жената денес, 1946, N7

ВЕ СОВЕТУВАМЕ

- Никогаш да не излегувате со чорапи што имаат испуштени петли или извиткани шевови.
- Треба да ги сечете и чистите ногтите и да не ги лакирате со сите видови лак за ногти.
- Не треба да излегувате со неисчешлана коса и секогаш треба да ви биде уредна.
- Секогаш треба да ја проверувате крагната на наметката или облеката дали има на неа влакна од косата.
- Не треба да ја подвратувате блу-зата во каишот на здолништето.
- Не треба да дозволите да се спушти здолништето надолу за да го покажете под здолништето.
- Не треба да се шетате со фустанот кој виси накриво.
- Треба да ви се средени сите копчиња фустанот или наметката, дури и да се на позадината.
- Треба да бидете исправени кога станувате

Док. 184
Исповед на една интернирана
жена

Прашања:

1. Идентификувайте го документот.
2. Каква е положбата на авторот?
3. Какви разлики можете да најдете помеѓу реалноста и официјалната политика кон жените? Каква е вашата положба?

Даири, М. Сиї, возраст 78, од Софија

[...] Нашето преместување траеше 19 години. Излезе дека тоа било поради погрешен извештај[...] Еден момент ми остана во умот. Само десет дена од раѓањето на детето, мајка ми дојде од Софија за да ми помогне на почетокот. Мојот маж лежи, со ногата во гипс, во еден кош на собата, мојата постара ќерка ги учеше лекциите во другиот кош (ако кутрата можеше воопшто да се конце-нтрира) (мајка ми стоеше до пенџерето), немаше воопшто место никаде, пијаното беше ставено во третиот кош. До него - колевката со бебето што плаче силно, а која јас ја залулав уште посилно за тоа да престане да плаче бидејќи мојот час по пијано само што не почна. Морав да завршам на време, бидејќи потоа имав часови во музичкото училиште и дојдов само за да го наранам бебето и да му одржам час на детето на соседите. Во тие денови, немаше тригодишно породилно отсуство (каква размазленост!), јас бев лектор, и за да можам да ги заработка тие проклети 30 стотинки на час, јас се "приковувам" на работното место веднаш по излегувањето од болница, по породувањето.

Док. 185
Еманципација

Без коментар

Маринов, В., Реме, 1966

Док. 186

Без коментар

Пазарење ио 9 Септември, Си.
Венев, 1977.

Прашања:

1. На кој период се однесуваат двете карикатури?
2. Дефинирајте ги разликите помеѓу времињата на нивното создавање. Кои се заедничките идеи?
3. Дали има промена во положбата на жената во Бугарија?
4. Дали пораките се типични за денес?

Док. 187

Жена-градител, 1978

Док. 188

Жена од Западни Родопи

Од зори до мрак, 1993

Прашања:

1. Што илустрираат сликите?
2. Како се прикажани жените? Што дознавате за "улогата на жените" од овие слики?
3. Какви заклучоци можете да донесете за положбата на жената и нивниот став кон истата?
4. Дали овие фотографии се реални или имаат пропагандна цел?

Док. 189

Говорот на Тодор Живков
за улогата на жената

Списание Жената денес, 1971

Судбината на жените - ова е одлука која секој систем ја презема на себе....

...Ние високо ја цениме благородната работа и труд на бугарската жена...

...Но големата улога на жените како едукатори, големата улога што жените ја играат во зацврстување на семејството, како и рафањето и одгледувањето на децата е таков подвиг пред нашата партија, нашата влада и нашиот народ, што тие не можат ништо друго да сторат освен да се поклонат.

Прашања:

1. Преку некои примери илустрирајте ги сличностите или разликите меѓу пропагандата и реалноста.
2. Споредете ги податоците за вработеноста на бугарската жена со оние на жените од другите земји. Објаснете ги причините за утврдените бројки за активното учество на жените на вработување за на активното учество на жените во работните активности имајќи јапредвид:
  - нивната економска независност
  - нивната улога во семејството
  - нивната општествена реализација
  - феминизирање на одредени бранши и активности од напродуктивна сфера.

Док. 190

Златните бугарски девојки - Валадолид 1985

За време на XIII светски шампионат во Валадолид бугарските гимнастичарки постигнаа 8 златни, 1 сребрена и 3 бронзени медали.

Објавува БТА, 1985

Док. 191

Райна Кабаиванска - славна бугарска оперска пејачка, 1984

Док. 192

Од исповетта на Ана

Лозановски, А. Исповед на жените. ГЕПС, 1994

[...] Понекогаш ги колнев оние што ја измислиле еманципацијата. Овој стрес е ненормално физичко оптоварување, амбициите во интелектуалната сфера, потиснувањето на феминизираноста. Во нашиот живот се присутни непотребна бруталност и материјализам. Кое е значењето да станеме еднакви? Да се биде груб? Да се расте помалку умен?

[...] Овој век е многу несмасна работа, - тоа е она што јас го мислам. Лута сум за машкиот и женскиот "шовинизам". Само малоумен човек би можел да бара да се приспособи себеси на воинственост наместо да ја игнорира оваа себичност со показатели на општ именител. Обичните луѓешко ја играат оваа улога кога зборуваат со мене, со љубезност - јас сум жена, зарем не!

Прашања:

1. Какви беа/се перспективите за докажување на жените во различни периоди?
2. Какви беа/се разликите помеѓу жените во градовите и жените во селата?
3. Какви разлики и сличности можете да најдете помеѓу вашите замисли и комунистичките замисли за жените?
4. Нагласете ги сличностите и разликите во визите за улогата на жените. Каква е вашата позиција за улогата на жените во социјалистичкиот и во современиот период?

Док. 193**Кршење на традиционализмот**

Тврдења	Се согласуваат		Согласни до одреден степен		Не се согласуваат	
	Мажи	Жени	Мажи	Жени	Мажи	Жени
Мажот треба да заработува пари, а жената треба да се грижи за домот и семејството	47,5	36,6	26,1	26,7	24,9	33,6
Жените мислат дека да се има работа е добро но, повеќето од нив сакаат да се пријат за домот и децата	57,3	52,4	19,5	3,2	13,2	1,5
Да се има работа е најдобар начин за жената да се чувствува независна	64,1	75,0	18,5	10,3	9,3	8,3
Мажите треба повеќе да учествуваат во одгледување на децата	71,1	83,3	20,3	10,0	3,7	2,9

Жени - Работа - Глобализација. Исражување на JAP фондација ACA, 2001

Док. 194**Бугарската жена во транзицискиот период - законска заштита и реалност**

Исражување на улогата на жените во економската транзиција во Бугарија. С, 2000

Тешката транзиција унишити некои од главните елементи за еманципацијата на жените стекнати во последните декади... Според најновите информации, 46% од вработените во трговијата, текстилната индустрија и индустријата за храна, вино и тутун потпишаа договори за постојана работа, без право на социјално осигурување. Само 13% од жените имаат работа што одговара на нивните квалификации. Само 54% од жените ги користат своите права како мајки. Само 17% од нив можат да го користат своето право на неплатено породилно отсуство откако ќе им заврши платеното. Околу 54% од жените не го користат правото на отсуство во случај на болно дете.

Док. 195**Жени на раководни места**

Митко Цвейковски, сописание
Јарава, 1999, 10

Жените во локалната самоуправа покажуваат повеќе умешност и тимска заедничка вредност, тие не се наклонети кон самостојно раководење.

Док. 196**Мислење на една жена во повластена печат**

Емел Ешем, заменик во весникот
Сеѓа, 19.02.2000

Сé уште можам да видам недоверба во очите на мажите, кога една жена е во повластена положба, тогаш мажите почнуваат да се прашуваат дали жената има некакви способности. Тешко е да застанеш пред машка публика и да ја убедуваш. Во основа, не само Турците, туку како целина психата на мажите е чудна и тие не можат да прифатат совет од жена.

Док. 197**Стара жена, 2000**

Док. 198**Современа идеја за демократија**

Марија Секерциева, Потпредседател во Министерството за правда на ХХIII посебна седница на Генералното собрание на ООН, 8 јуни, 2000, Њујорк

[...] Ние отсекогаш сме мислеле дека правата на жените треба да се гледаат во општествено-економска и политичка перспектива [...] Не може да има вистинска демократија без да се стекне еднаквост меѓу половите.

Прашања:

1. Какви се промените во животот на бугарските жени коишто можете да ги поврзете со концептот "еманципација"?
2. Што е "идеална" жена за вас?
3. Дали законот за еднаквост помеѓу мажите и жените за време на социјализмот бил во согласност со реалноста? Илустрирајте го вашето мислење со примери.
4. Кои се можностите за докажување на жените во транзициониот период кон демократијата?
5. Зошто не може да има вистинска демократија без еднаквост помеѓу половите?

МАКЕДОНИЈА**Док. 199****Застарено домакинство - товар за секоја жена**

Од заклучокот на Шесттиот йленум на Централниот комитет на Антифашистичкиот сојуз на жениите на Југославија, 1953

"Бидејќи нашата земја станува индустриски развиена земја, домаќинствата, исто така, треба да се развиваат индустриски за да се ослободи жената од значителен дел за нејзините домашни работи. Ова ќе ѝ овозможи да се вклучи пошироко во општествените активности што водат кон слободен развој на новото социјалистичко општество."

Док. 200**Устав од 1991****Член 9**

Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно на полот, расата, бојата на кожата, националното потекло, политичкото и верското убедување, имотната и општествената положба. Граѓаните пред Уставот и законите се еднакви.

Док. 201**Еднаквост**

Жените од некои делови на етничката албанска заедница немаат еднакви можности за вработување и образование, пред се поради традиционалните и верските убедувања за нивното целосно учество во општеството. Етничките албански девојки се присутни во основните и средните училишта.

Групите на застапеност на жените ги вклучуваат хуманитарната асоцијација за еманципација, солидарност и еднаквост на жените, Унијата на македонските жени и Лигата на албанските жени.

<http://wrc.lingnet.org>

Док. 202**Интервју со Абдулах Арјета**

"Јас сум Турчинка од Македонија. Родена сум во

Скопје и завршив основно училиште на турски јазик. Сега сум ученичка во четврти клас во средно училиште. Моите родители имаат завршено основно и средно образование. Родителите на мојот татко биле друштвени луѓе. Баба ми не можела да оди на училиште бидејќи нејзините родители не ѝ дозволиле, ѝ било забрането да оди на работа. Но откако таа се омажила за дедо ми, работите се промениле. Тој бил еден од најпрочуените бербери во Скопје, па така таа можела да оди на работа и да ги има сите права што една жена би ги посакала. За мојата мајка можам да кажам дека таа доаѓа од едно семејство каде што жените се повеќе почитувани. Било дозволено да одат на училиште, да се

Абдулах Арјејта, студент, Скопје, октомври 2001

облекуваат според нивните желби и да го прават она што другите девојки го правеле. Денес, секој во моето семејство е еднаков, покажуваме почит еден кон друг. Спротивно на мене, јас имам другарки кои не можат да учат бидејќи не им дозволуваат, не излегуваат и не се облекуваат слободно. Тие седат дома и носат долги здолништа. Забрането им е да имаат момчиња и не можат да се мажат за кого сакаат. И има нешто што јас не можам да го разберам, а тоа е грев по мое мислење. Има луѓе со големо богатство, нивните деца мораат да се мажат помеѓу себе, односно за роднини. Како млада девојка која живее во ератата на компјутерот, не можам да замисlam таков традиционален семеен живот и среќна сум со моето семејство.”

Док. 203

Интервју со една домаќинка

Благица Дамјановска, домаќинка – с. Подвис, Кичевско

“Живеев во селото Видрани, Кичевско. Нашето семејство броеше девет члена. Моите родители, тројца браќа и една сестра и баба ми и дедо ми. Некаде во летото 1949, по завршувањето на основното образование, прочитав во весник дека се бараат ученици за да го продолжат образоването во Медицинското училиште во Битола. Двајца мои пријатели од селото аплицираа и јас имав голема желба да им се приклучам. За жал, татко ми, иако е многу фин човек, не се согласи со моето одење. Го молев и плачев, но залудно. Неговиот одговор беше:” Треба да ги научиш сите работи во куќата што жените ги прават, бидејќи во куќата каде што ќе се мажиш ќе го очекуваат тоа. Треба да ги почитуваш, да бидеш послушна и да не нё посрамотиш.”

Док 204

Промена во положбата на жените во семејството

Блаѓа Пејтреска, Помеѓу Традиционализмот и Модернизмот, Скопје

Жената, мајката и сопругата почнаа значително да се вклучуваат во процесот на работата, со што се промени нејзината севкупна положба во семејството. Таа учествува, еднакво со нејзиниот маж, во обезбедување на средства за егзистенција на семејството, а со тоа и во нивното трошење. Тоа ја направи еднаква во одлучување на сé во врска со семејниот живот. Жените, исто така, се вклучени во сите во сите сфери на општествениот живот станувајќи почитувани адвокати, лекари, наставници, менаџери, итн. За успешно самопотврдување на жената-мајка во работниот процес, беше потребно да се организира образование и грижа за децата. Ова беше улогата што беше овозможена од државата со формирање на дневни јасли, градинки, и игралишта, каде што децата можеа да го поминат безгрижно своето време додека нивните родители се на работа.

Прашања:

1. Кои се позитивните, а кои негативните влијанија од вклучувањето на жените во економскиот живот?
2. Зошто степенот на еманципација бил поинаков во рурални и градски средини и во различни етнички групи?

Док. 205

Статут за забрана за носење фереџе 1951

Гласник на ИНИ, 1992

Член 1

Носење фереџе и секаков вид за покривање на лицето се забранува за да се отстрани вековниот стар знак на потчинетост и културно назадување на муслуманските жени, за да добие целосна еднаквост и широко учество во општествениот, културниот и економскиот живот на земјата.

Член 2

Се забранува жената да се принудува или присилува да го покрива лицето.

Член 3

За оние жени, кои се против забрана за носење фереџе, и за оние членови од нивните семејства кои го бараат тоа од жената, има казна: 3 месеци казна затвор или казна до 20.000 динари.

Док. 206
Читачка група

Петти години НРМ, Влада на НРМ
1950

Док. 207
Одбулени турски жени

Музеј на Македонија

Док. 208
Борба против конзерватизмот
Прашања:

1. Зошто се донесе закон за забрана на носење ферезе?
2. Какви се мерките што ги превзеде државата за еманципација на муслиманските жени?
3. Како еманципацијата се одразува врз животот на муслиманските жени?

Хисен Рамадани, секретар на Републичката конференција на ССРНМ, Просветена жена, 1963

Активното вклучување на жените влијае на целокупната положба на општеството.

Би сакал да нагласам друга работа во врска со проблемите за афирмација на жените од националностите.”

Оваа година е 10-тата годишнина од законот кога се симна фереџето и шамијата. Резултатите на ова поле не беа спектакуларни до сега, меѓутоа, гледано од аспект на општествените процеси кои што започнаа со овој закон, тие се од хуманитарен, социјален и идеолошки карактер. Сметам дека законот заслужува да биде посебно нагласен на својата 10-годишнина и треба да се примени како шанса за покренување на низа прашања.

Што се однесува до афирмацијата на жените од националностите, познато е дека процесот на нивната економска еманципација е многу бавен и едвај може да се види. Без побрз процес во оваа област, никој не може да зборува за борба на самата жена против конзерватизмот и сите верски и преостанати проблеми. Исто така, со право се бара општествената акција да се насочи во причините за нискиот степен на образование на женските деца од националностите, кои завршуваат само основно осумгодишно образование. Ова прашање е покренувано повеќепати до сега и јас би сакал да кажам дека е прилично познато, меѓутоа, треба да се бориме против него на еден организиран начин.”

Док. 209

Ученици

Спортсти

Пета година НРМ, 1950

Док. 210

Јубилеј на Ана Липша Тофовик

Просветена жена, 1973

“Ќе пеам за публиката колку што можам”.

Мајските оперски вечери имаа посебно обележје. Водечкиот оперски пејач на Скопската оперска куќа, Ана Липша Тофовик го славеше својот 25-годишен работен јубилеј со улогата на Орфеј во истоимената опера.

“Секој јубилеј е драгоцен. Потоа, се враќате назад и анализирате што сте направиле во последните 25 години. Верувам дека сторив доволно. Отсекогаш се обидував да работам во границите на моите можности. Не си дозволив себеси да бидам понесена од нешто големо. Тоа бара пожртвувањост, а јас не сакам да го жртвувам моето семејство, домот и децата поради слава. Отсекогаш се обидував да не го наруша мирот на семејството. Мислам дека направив сè за да бидам професионален уметник. И затоа кога се навратувам и размислувам за мојата 25-годишна уметничка работа, треба да кажам дека сум задоволна со она што го имам постигнато.”

Док. 211

Атина Бојаци, божица на победата

Лилјана Дирјан, Просветена жена, 1995

Родена крај Охридското Езеро, и порасната на езеро, таа го носи името на грчката божица на победата и стана легенда на македонскиот маратон на 18 години. Таа го преплива Каналот. Ова е дел од нејзината вистинска животна историја.

“Од 1962 поставив нови рекорди во плувачките дисциплини краул, пеперутка и грбно. Уште немав 17 години. Таа година во Охрид, за првпат се организираше светски шампионат на слатки води познат како Охридски маратон. Повеќе од 30,000 луѓе дојдоа во Охрид по повод тој настан. Се сеќавам дека луѓето спиеја во парковите, на клупите покриени со ќебиња. Изгледаше како цела Македонија да се собрала крај езерото. Тогаш, плувачката патека беше од Пештани до Струга и од Струга до Охрид. Линијата на правата патека беше долга 36 километри. Тоа беше мое прво вистинско искуство. Потоа дојде најтешкото и најрешавачко пливање, на 9 септември 1969. Беше голем предизвик и понатамошна одговорност.”

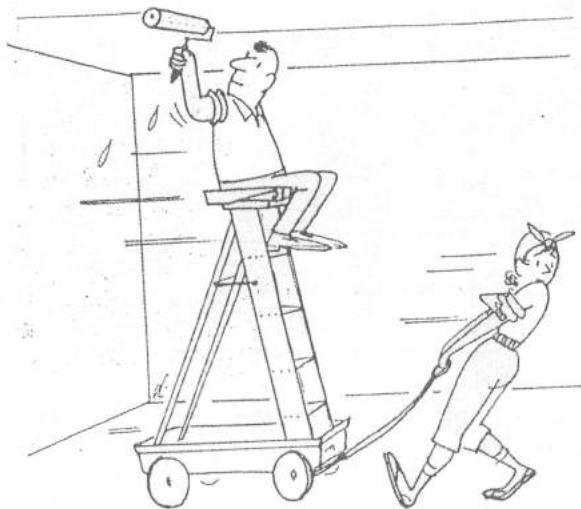
Док. 212

Вистинска љубов

Док. 213**Поделба на домашните работи 1**

Ох, Милка, ми се плаче кога ќе те видам колку многу работиш. Те молам затвори ја вратата!

Док. 214**Поделба на домашните работи 2****Прашање:**

- Споредете ги пораките од карикатурите со вистинската еманципација на жените.

**Док. 215
Матине**

Приватна архива, семејството
Лјайковски, 1950

Док. 216**Да работиме заедно со
жените во селото**

Жамила Колномос, Просветена
Жена, 1953

Друштвата на жените можат многу да помогнат за подобрување на статусот на жените во село. Имаме повеќе од 22 различни друштва со повеќе од 6,200 членови во нашата земја. Во Скопје е организирано едно посебно друштво од 30 жени-другарки што им помагаат на жените.

Сите сме свесни дека жените во селото, покрај тешката, физичка работа, исто така го носат товарот во домаќинството. Тие мораат да перат, готват, печат, сечат дрва, воспитуваат деца и многу други работи што бара многу време и физички ги изморува.

Ако некој сфати дека оптоварувањето на жената е сериозен проблем за нивното културно и политичко издигнување, секој може да каже многу корисни работи што ќе се поедностават и олеснат во одржување на домаќинството. Но, пред се ние жените треба да се бориме и постојано да предложуваме разни мерки што ќе им го олеснат животот на жените во селото.

Док. 217
Прв женски клуб

*Вера Ивановска, Нова
Македонија, 1971*

Се основа прв женски клуб во Охрид, прв од таков вид во Македонија, и втор во Југославија. Друг таков клуб единствено постои во Белград.

“Направивме концепт за секциите во клубот во кои можат да учествуваат жените. Тие се: Здравствена грижа, Општествено и Политичко образование на Жените, Спортска секција, Уметност, Рачна работа, Музичка секција, Кулинарство, Ентериер. Има исто така планови за излети во околината на градот и некои други места низ земјата. Ќе се организираат концерти како и културни и забавни забави, друштвени вечери, итн.

Док. 218
**Сојузот на организации на
жените во Република Македо-
нија (СОЖМ)**

Брошура на СОЖМ, 2000

СОЖМ е организација на жени, формиран во 1994. Главната визија на оваа организација е постигнување еднаквост меѓу половите, загарантираност на женските права како човекови права и елиминирање на дискриминацијата на жените во општеството и семејството.

Док. 219
**Здружение за еманципација,
солидарност и еднаквост на
жените во Република
Македонија (ЕСЕ)**

Билтен на ЕСЕ, 2000

Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените во Република Македонија (ЕСЕ) е невладина, непартишка, непрофитабилна организација, основана во 1994, а регистрирана во 1995. Главната визија на ова здружение е подобрување на положбата на жената и нејзина поголема застапеност во одлучувачките структури.

Работата на ЕСЕ особено се фокусира на последиците кои ги има периодот на транзиција на состојбата на жената во Република Македонија, со посебно внимание на состојбата на маргинализираните жени во селата.

Општото определба на ЕСЕ е да ги застапува сите жени без разлика на нивната религија, националноста и возраста. Таа определба ја вклучува и сферата на дејствување на меѓуполовите односи.

Прашања:

1. Какви асоцијации формираат жените?
2. Кои беа целите на асоцијациите?
3. Направете список на активности што ги преземаат овие организации за подобрување на положбата на жените во општеството.
4. Каков вид доказ можете да најдете во документите за еманципација?

Секундни прашања:

1. Објаснете ги промените во процесот на еманципација на жената во трите земји, вклучувајќи ги и жените од малцинските групи.
2. Обидете се да ја разликувате пропагандата од сигурната информација.

ТЕХНОЛОГИЈА И СЕМЕЕН ЖИВОТ

ТЕХНИЧКИ РАЗВОЈ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ НА СЕМЕЈНИОТ ЖИВОТ

Клучни прашања

Какво беше влијанието на новите технологии во модернизација на семејниот живот?

АЛБАНИЈА

Док. 220

Промени во семејниот живот

Фадил Пацрами. Говор. 1970

“Од 1960 до 1970, се изградија 1800 нови згради, имаше 5500 радиоапарати.... во 1969, се изградија 793 општествено-културни згради. Облеката, храната и навиките во спиење значително се променија. Луѓето внимаваат на својата хигиена. Употребата на сапунот се зголеми од 2,4 кг. на 3,6 кг. по лице низ цела република.

Док. 221

Услови на живот

Енвер Хоџа “Заженије” 1963

Во 1961, се продадоа предмети и намештај повеќе од 54% отколку во 1956, 10,5 повеќе стакларија, 218% повеќе креветски чаршафи, ќебиња и душеси, 28% повеќе ножеви, вильушки и лажици.”

Док. 222

Велосипед во село

Списание “Сінари” 1967

Док. 223

Селска продавница

Албум 1970

Док. 224

Вчера и денес

Док. 225
Традиционална куќа

Док. 226
Куќа од седумдесеттите

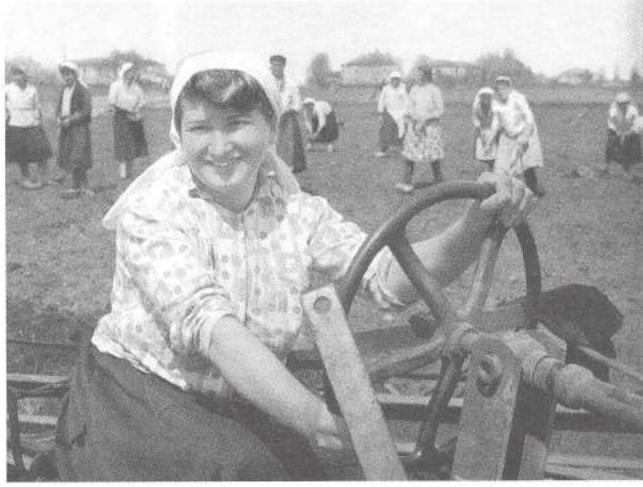
Док. 227
Куќа од деведесеттите

Док. 228
Жени на поле

Док. 229
Жени на поле

Прашања:

- Кои се насоките на државната политика за промените на начинот на живеење во семејството?
- Какви промени во животот се случија по 1960?

Док. 230
Опремување на куќа

Мебел во домот	Помалку од 10,000 жители	Повеќе од 10,000 жители	Вкупно
Црно-бел ТВ	39.9	12.8	30.3
ТВ во боја	54.9	86.7	65.6
Фрижидер	59.2	89.8	69.5
Машина за перење	12.6	68.2	31.4
Правосмукалка	4.4	27.4	12.2
Електричен шпорет	29.8	70.3	43.5
Велосипед	16.4	25.0	19.3
Автомобил	3.9	11.3	6.4
Телефон	3.1	31.1	19.6
Персонален компјутер			0,8
Микробранова печка			3,1
Шпорет за готвење на струја/газ			43,5

Весник "Албанија" 1999.
Институција за статистички анализи

Док. 231
Развој

Хроника на телевизија. 2002

Денес, Албанците живеат во големи куќи во удобни услови, веројатно премногу скапи. Тие користат електрична енергија за греење и готвење и разновидни прашоци за перење (во комунизмот тие беа делени во неколку грамови), инстант и индустриска храна; машини за перење, електрични шпорети, мобилни телефони (Албанците прават шестпати повеќе повици отколку Европејците, според студијата на телефонските компании во Албанија), лични автомобили, подобрување на инфраструктурата итн. Сите овие иновации го скратуваат работното време на жената и ѝ даваат поголема можност за подобро извршување на семејните потреби како и активно учество во општествениот, економскиот и културниот, па дури и во политичкиот живот.

Док. 232
Заменик дома

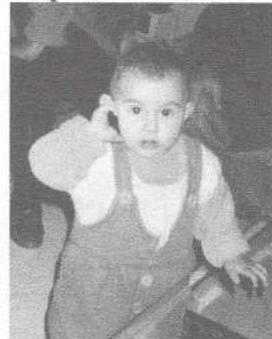

Списание "Клан" 1998

Док. 233
Нова технологија. 1999

Док. 234
Здраво мамо!

Приватна архива 2000

Прашања:

1. Кои се новите елементи во секојдневниот живот по 1990?
2. Објаснете ја зависноста помеѓу податоците во док. 167 "Што правите во неделите или празниците"; и док. 230 "Опремување на куката"?
3. Анализирајте ги податоците во док. "Опремување на куката" и извлечете заклучоци за животните услови.

БУГARIЈА

Док. 235
Образовната улога
семејната средина
се семејството

Тези на ЦК на БКП С, 1976.

Семејната средина треба поактивно да го помага формирањето на еден нов однос кон работата и комунистичкото образование на новата личност.... Истовремено, имајќи полн и активен начин на живот, поединецот треба да се бори против богатството на ниската средна класа и восхитувањето на производните објекти.

Док. 236
Наследство 1

Градот Павликени, В. Трнково регион, 1958

Док. 237
Наследство 2

Селото Градиште, 1964

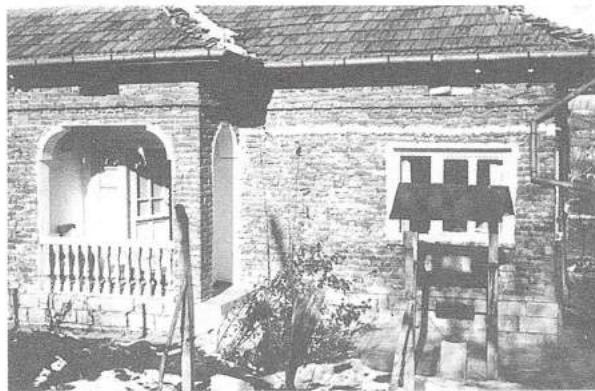
Док. 238
Подобрување
животните услови

на

Информациите собрани од анализата за домашниот буџет покажуваат дека животните услови, измерени со животниот простор по лице, се подобри во село отколку во град. На пример, просторот за живеење по лице во семејствата од членовите на ЕРЗФ (Економија за работнички задружни фарми) во 1958 бил 8,5, а во семејствата на работниците - 5,6. Додека трошоците за опремувањето на куките во споредба со 1953 се зголемиле за 348%, а во семејствата на работниците 204,6%.

Економијата на Бугарија, 1962

Док. 239
Кука на селанец

Село Стражилово, околија В. Трново, 1952

Док. 240
Модерна ромска кука

Село Кардам, околија Пойово, 2001

Док. 241
Мотивација за младите семејства
Централен комитет на Бугарската комунистичка партија извештај на 13 конгрес, 1986

Се доделуваат кредити за куките и потреби за домаќинствата на младите семејства, од кои дел не треба да се плаќа ако се роди второ или трето дете.

Док. 242
Кујни – вчера и денес
 Опремена кујна или бар-кујна во 60-тите

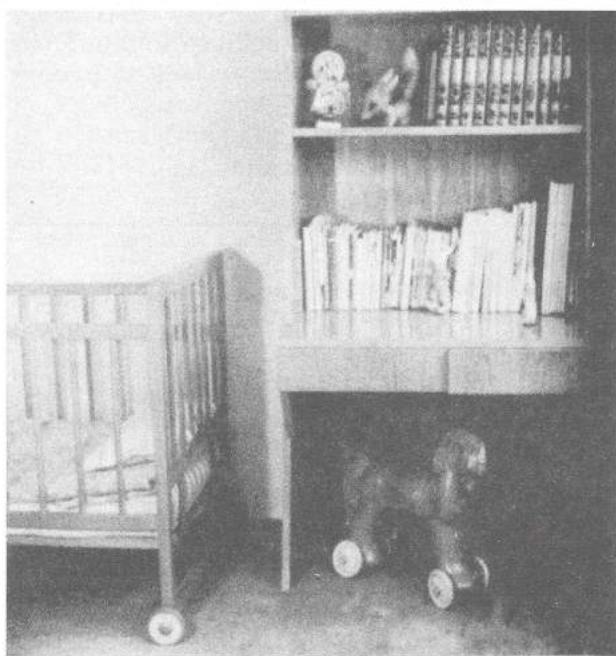
Док. 243
Модерна кујна

Велико Трново, 1999

Док. 244

Детска соба во 60-тите и 90-тите

Док. 245

Некои удобности (на 100 домаќинства)

	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Радио	59	62	76	88	97	55
ТВ	8	42	66	75	93	105
Фрижидер	5	29	59	76	94	97
Телефони	4	7	12	24	42	57
Коли	2	6	15	29	37	42

Сталистички годишник, 2000

Док. 246

Новиот Бургас, 1984

Прашања:

- На кој начин семејниот живот го одразува политичкиот систем?
- Какво е влијанието на политичките и економските промени во семејниот живот?
- Какво е влијанието на модернизацијата во стилот на живеење во разни периоди?
- Раскажете приказна од детството на вашите родители за нешто што современите деца никогаш нема да го доживеат.

МАКЕДОНИЈА

Док. 247
Модернизација на домашни апарати

Невена Димова: "Јас сум домаќинка девет години и стекнав многу искуство во домаќинството, но секогаш ги чувствувам тешкотите.

Денес, жените значително учествуваат во општествениот живот, но на нив им треба повеќе време за да се посветат на сите должности како домаќинка и мајка како и на општествените должности. Можеби двојната улога на жената бара поголема удобност во нејзиниот живот? Мислам дека на жените не им е потребна никаква помош, туку потребни се модерни апарати во домаќинството за да им се олесни работата.

Живееме во време на електрификација. Тоа ни овозможува да имаме фрижидер, правосмукалки, електрични шпорети, стерилизатори и други работи во нашите домови. Некој може да мисли дека тоа е луксуз. Не, тоа е начин што ќе им ја олесни работата на нашите домаќинки."

Просвештена жена, 1953

Док. 248
Индустријализација и модернизација

Семејниот живот почна да се менува под силно влијание на современата технологија и забрзаниот процес на индустиријализација и урбанизација на нашата земја. Промените во сите сфери на општествениот живот очигледно ги променија односите во семејството и бракот. Употребата на современите, во тоа време, домашни апарати во куќата ја олеснила работата во домаќинството и им овозможила на жените слободно време во поголемиот дел од денот, да се сретнуваат со своите пријатели и соседи, да одат во библиотека, итн.

Извадок од Социологија на семејството, д-р Марко Младеновиќ, 1968

Док. 249
Слики на селска соба

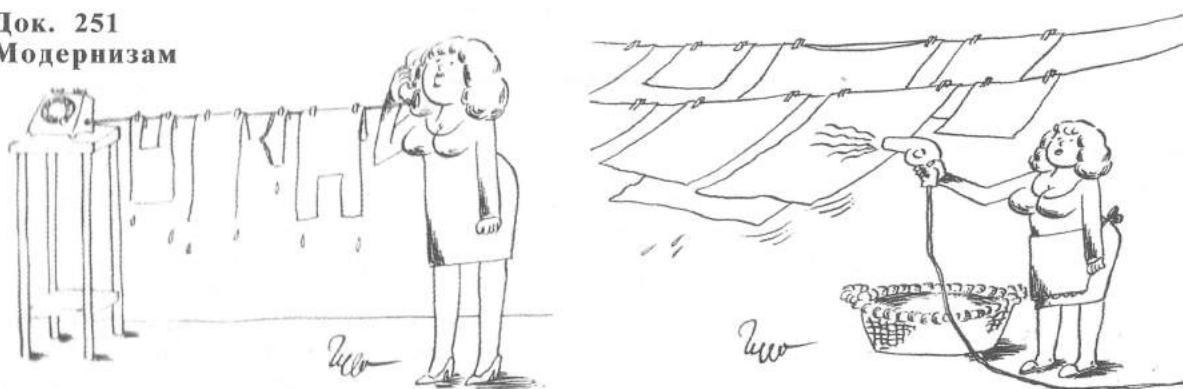

Док. 250
Слики на градска соба

Приватна архива

Док. 251
Модернизам

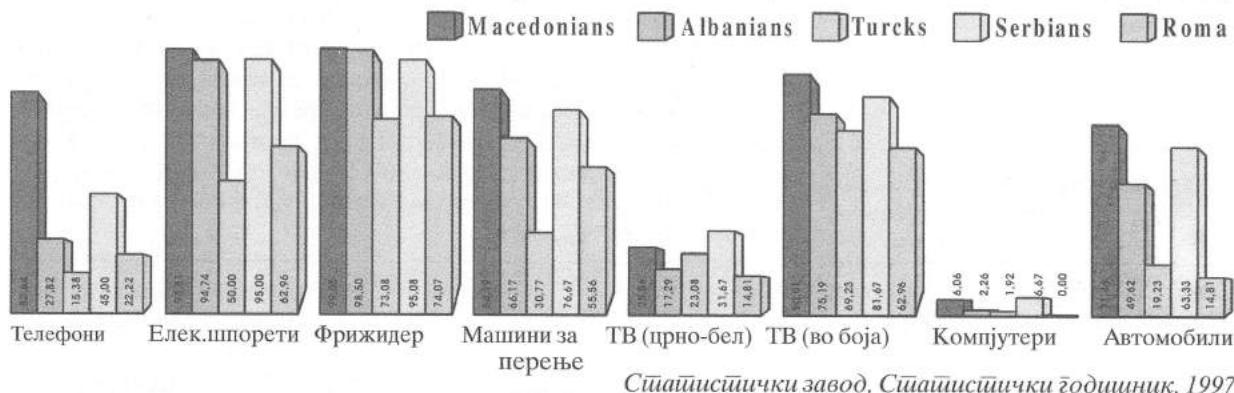
Владимир Величковски, Македонска карикатура, 1994

Прашања:

- На каков начин жените ја поднесуваат модернизацијата, според авторот?
- Дали го оправдувате авторското видување? Објаснете го одговорот.

Док. 252

Статистички податоци за домашна опрема и автомобили во 1996

Стаатистички завод, Статистички годишник, 1997

Прашање:

- Споредете ја употребата на разните апарати во домаќинството во разни етнички заедници.

Док. 253

Првиот автомобил во семејството

Прашања:

- Како модернизацијата влијаела на семејниот живот?
- На каков начин индустријализацијата влијаела на модернизацијата во семејниот живот?
- Какви разлики гледате во модернизацијата на семејството во разни разни етнички заедници?

Приватна архива

ЗАЕДНИЧКИ ПРАШАЊА

- Какво е влијанието на модернизацијата на стилот на живеење во трите земји?
- Каква е улогата на семејството во зачувување на моралот и традициите?

ТЕРМИНИ

Обичај	Стереотипен начин на однесување, најчесто поврзан со традицијата која се репродуцира во едно одредено општество или општествена група и се негува од негоите членови.
Еманципација [од Latin]	Ослободување од зависност, потчинетост, угнетување и предрасуда. Еманципацијата на жената е поврзана со давање еднаквост во сферата на јавниот, работниот и семејниот живот.
Демографија	Наука која се занимава со бројот, структурата и прирастот на населението.
Поделба на трудот	Во основа полов процес не само во смисла на распределба на задачите туку исто така и врз осноа на општествените услови со кои мажите и жените работат.
Домашна работа	Активност која се врши во сферата на домаќинството за задоволување на неговите потреби, а со тоа и потребите на неговите членови – готвење, миење, чистење, перење, пеглање, воспитување на децата, пазарење, итн.
Семејство	Мала група, која се заснова на брак или крвно сродство. Неговите членови се поврзани во една заедница преку начинот на живот, заемната помош основана на брак или крвно сродство.
Домаќинство	Група од неколку луѓе, кои имаат заеднички или делумно заеднички буџет. Крвното сродство помеѓу членовите не е задолжително.
Мешани бракови	Брак помеѓу партнери од различни националности или различни конфесионални врски.
Нуклеус семејство	Брачен пар без деца или семејство кое се состои од две генерации – родители и немажени деца.
Брак	Семејно единство, со права и должности помеѓу мажите и жените како и права и должности на мажите и жените кон децата. Бара официјално формирање и соодветна регистрација од државни органи или од црквата.
Начин и услови на живеење	Поопширно кажано, се однесува на регион на секојдневниот живот на луѓето одвоен од производните активнисто; тој ја вклучува не само потрошувачката туку и домашната работа и активностите;
Родителски права и должности	Лични и имотни можни права и должности на родителите поврзани со одгледување и финансиско помагање на своите деца, заштита на нивните права и интереси.
Патријархат	Систем на општествени структури и обичаи во кои мажите доминираат, ги потписнуваат и експлоатираат жените.
Обред	Обредно дејство, церемонија, свечен чин кој ја открива содржината на ритуалот.
Церемонии	Комбинација на симболични стереотипни колективни активности, кои вклучуваат различни општествени идеи, теории, норми и вредности, за зголемување на точно утврдени чувства.
Ритуал	Обред, церемонија, свечен чин, кој ја открива содржината на обредот. Одвоени ритуални дејства се спојуваат во самиот празник. Се разликуваат две нивоа – ритуал и правило на однесување.
Социјална политика	Државни претпријатија кои преку институциите и јавните организации покажуваат интерес за социјалната состојба на заедницата, како што се, осигурување, заштита на трудот, напуштање на работата итн.
Стандард на живеење	Задоволување на системот со стабилни, материјални, духовни и социјални потреби што се потребни за постигнување на основната активност на поединецот во општеството.
Традиција	Елементи на општествено и културно наследство, што преминува од една генерација на друга и се одржува долг временски период од одделни општествени и социјални групи. Наследени, прифатени од минатото и потпомогнати обичаи, начин на мислење и начин на однесување. Тоа е дел од секое општество и сите сфери на животот.
Начин на живот	Во широка смисла на зборот, тоа значи сферата на егзистенција на луѓето од нивната производна активност и ја опфаќа потрошувачката и разната домашна работа и активности.

НАСТАВНИ ПРИОДИ

1. АКТИВНА РАБОТА

1. Одредете ги основните тенденции на семејната социјалната политика во трите земји;
2. Споредете ја социјалната политика за време на тоталитаризмот и по паѓањето на комунистичкиот систем. Презентирајте ги сличностите и разликите.
3. Раскажете го договорот помеѓу политичкиот систем и семејната социјална политика на. Кажете ги предностите и негативностите во оваа област за двата историски периода.

Работа во 3 групи

Проучете ја еволуцијата на семејството за време на разните периоди:

- 1) Прва група-дефинирајте ги промените во семејниот живот како резултат на брзите нови технологии.
- 2) Втора група-појаснете ја улогата на државната политичка пропаганда во врска со семејството.
- 3) Трета група-дефинирајте ја улогата на празниците во семејниот живот пред и по 1989.

Дискусија на час:

Промени и континуитет во семејниот живот на Балканот (Албанија, Бугарија, Македонија)

2. АКТИВНА РАБОТА

I. Работа во 2 групи

Прва група	Напишете ги правата и должностите на родителите кон децата
Втора група	Напишете ги правата и должностите на децата кон родителите.

II. Индивидуална работа: слободно пишување

Се надевам дека моето идно семејство...

III. Дискусија на час:

Односите помеѓу родителите и децата во различни етнички заедници

3. УСЛОВНА МЕТОДА

Првата група	Вие сте етнолози од разни европски земји и имате задача да спроведете истражување во трите балкански земји (Албанија, Бугарија и Македонија) на тема-семејни обреди.
Втората група	Вие сте претставници на европска женска асоцијација. Ваша задача е да припремите ТВ предавање на тема: Улогата и одговорноста на жената во семејството на Балканот од 1945 до 2000.
Третата група	Вие сте новинар на педесетгодишна возраст од САД и работите за некој семеен магазин. Во 70-тите сте престојувале на Балканот и сте ги напишале вашите први извештаи од овој регион. Ваша задача е да напишете публикација насловена: "Еманципацијата на жената на Балканот (Албанија, Бугарија, Македонија)."
Четвртата група	Вие сте учесници на семинар на тема брак и семејство. Ваша задача е да подгответе дискусија на тема: Промените и континуитетот на семејниот живот на Балканот. Формулирајте најмалку четири проблеми за дискусија и припремите аргументи за тоа видување.

4. УСНА ИСТОРИЈА

1. Составете прашалник за интервју со една жена.
2. Интервјуирајте жени - претставнички на три генерации и поставете им исти прашања. Можете да ги прашувате за образоването, занимањето, домашната работа, модата итн. Можете да користите слики, писма и други илустрации.
3. Претставете ги резултатите во весник.

РЕЛИГИЈА И АТЕИЗАМ

1. Клучно прашање

Каков бил ставот на комунистичкиот режим кон религијата?

АЛБАНИЈА

Док. 254
Слобода на свест
Устав од 1946, член 16

На сите граѓани им се гарантира слобода на свест и религија. Црквата е одвоена од државата....Се забранува да се користат црквата и религијата за политички цели.

Државата може материјално да ги помага верските заедници

Док. 255
Мои сеќавања
L. Guga. Tirana 2000

Денес имам 47 години, но се сеќавам за разните прослави од моето детство и никогаш не сум ги заборавил неколкуте впечатоци за кои сега мислам дека беше убаво да се почувствуваат. Еднаш годишно ние децата, облечени во најубави алишта одевме да ги посетиме нашите роднини и соседи. Насекаде наоѓавме отворени врати и насмеани луѓе, кои откако ќе не пречекаа и ќе ни посакаа се најдобро, ни даваа првени јајца и крофни со сирење. Мислам дека никогаш не сум пробал ништо подобро од првените јајца на моето детство. Се сеќавам дека на местото каде што денес се наоѓа "Хотел Тирана", имаше една убава и доста осветлена црква, каде што кога и да одевме нашата мајка ни купуваше убави кошнички за свеки. Се сеќавам на постојаната преокупација на моите родители затоа што не можеа да ме крстат како моите двајца пораснати браќа.

Док. 256
Борба против религијата
Дилавер Садикај. Симпозиум во Приштина 1995

Во втората половина на 1960 година, Работничката партија на Албанија ги насочуваше младината и комунистите атеисти да се конфронтираат против религијата и нејзините институции, што беше претставено како движење организирано од народот, но всушност беше организирано од Работничката партија на Албанија.

Док. 257
Ние сме против религијата

Док. 258**Младински иницијативи**

Клајд Кайнова. "Помеѓу крсите и ишаковината", Тирана 2000

Иницијативата (1967) беше преземена од младите комунисти од средното училиште "Наим Фрашери", во Драч кои залепија на сидовите на нивното училиште манифест на кој ја пишуваше нивната солидарност со одлуката на Партијата.....Тие донесоа заклучок бајќи го следното:

1. Да им се одземат пасошите на членовите на религиите.
2. Унифицирање на католичките, муслиманските и христијанските гробишта.
3. Одземање на имотите на свештениците итн.

Прашање:

1. Какви контрадикторности можат да се препознаат во изворите?

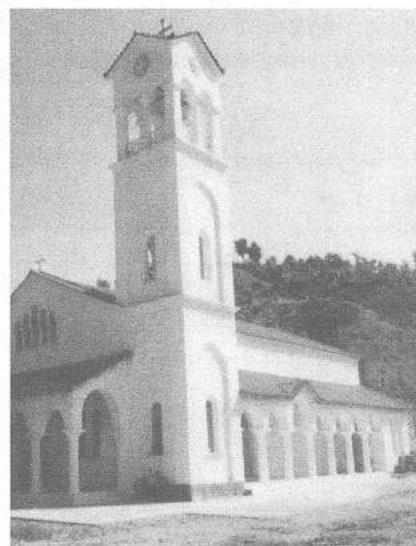
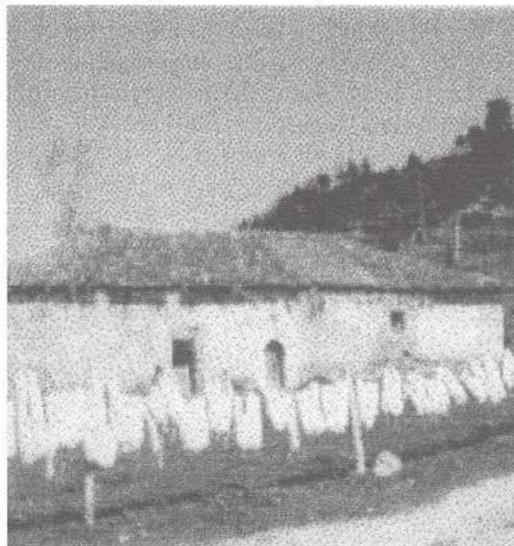
Док. 259**Напад**

Клајд Кайнова, "Помеѓу крсите и ишаковината", 2000.

...Комунистичките напади беа насочени против античките библиотеките на Исусовски совет, итн. кои располагаа со археолошки, етнографски и нумизматички колекции со голема вредност.

... Заедничкиот придонес на патриотските свештени лица за формирање на први центри на албански јазик беа целосно негирани.

...Беа разрушени 2169 култни објекти или беа трансформирани во јавни простории, помеѓу кои беа: 1608 цркви, христијански манастири, 157 католички цркви, 530 џамии, итн.

Док 260**Црквата Шен Кол-Фракул. За време на комунизмот беше претворена во перална, 1999****Док. 261****Транформација на верските објекти**

Веби Чанѓа. Маџазин "Ситар", 1973

Католичката црква, една од најголемите на Балканот ја претворија во спортска сала.

Поранешната Францисканска црква се трансформира во кино и во простории за уметнички претстави.

Поранешната црква на калуѓерки, во место за образование на младите.

Во 1938 во Шкодра имало 144 верски институции, 48 образовни институции и 1 здравствена организација. Во 1973 во Шкодра имало 307 образовни институции, 371 здравствени институции, а ниту една верска институција.

Док. 262

Евангелистичката црква во Тирана беше претворена во спортски центар

Весник "Оїсїанок", 2001

Док. 263

Атеистички музеј во Шкодра

The struggle against the religious ideology is closely linked with the struggle against imperialism and revisionism, it's linked with the struggle socialism and communism

RELIGION - OPIUM

Списание "Стиар", 1967

Through the atheist museum of Shkodra

Док. 264

Без религија

Усилав на НР Албанија,, 1976

Основата на верската темница беше срушена. Моралната фигура на работниот човек, неговата свест и формирање се создадоа врз основа на пролетерската идеологија, како владејачка идеологија.... .... Државата не признава никаква религија, туку помага и развива атеистичка пропаганда за да внесе научен поглед кај лубето.

Док. 265

Кривичен законик, Тирана, 1977

Казна 3-10 години затвор за религиска пропаганда, производство и дистрибуирање на верска литература.

Док. 266

Маченици

Католички страдалници од 1944-90.

Црковните лица, кои ѝ служеа на својата религија денес беа казнети на вкупно 563 години затвор.

Тие вкупно завршиле 450 години студии на 24 универзитети во Европа.

Вкупно 881 година затвор или скоро 9 века.

Прашања:

1. Каков бил ставот на Комунистичката партија кон религијата?
2. Какви биле влијанијата на антирелигиското движење кон црквените лица?

ЗАДАЧА - Истражете во вашиот град или област дали верските објекти биле срушени за време на комунистичкиот период.

БУГАРИЈА

Док. 267**Верските права на бугарските граѓани***Устав на Народна Република Бугарија, 1947***Член.71**

Сите граѓани имаат еднакви права пред законот. Нема привилегии врз основа на раса, националност, потекло, статус на религија или имот. Законот ќе казнува секаков вид на расно, национално и верско поттикнување.

Член.78

Граѓаните ќе имаат слобода на совеста и богослужба како и слобода за вршење на верски обреди.

Црквата ќе биде одвоена од државата.

Посебен закон ќе ги дефинира правата, одржувањето како и правата на самоуправување и самоорганизирање на разни верски заедници.

Док. 268**Ставот кон Црквата****Стоян ВЕНЕВ***Црковен хор, Стојан Венев, 1963***Црковен хор, 1963 г.****Прашања:**

1. Кои права беа потврдени со уставот од 1947 во врска со религијата?
2. Кои се основните демократски принципи загарантирани со Уставот од 1947 (док.267)?
3. Каков е ставот на авторот кон религијата и свештениците? (док. 268)

Док. 269**Односот на Г. Димитров кон црквата**

Г. Димитров сметаше дека Црквата треба да биде силна. Тој сметаше дека набрзина е донесена одлука за одвојувањето на Црквата од Државата и дека педагошки е бесмислено да се исклучат верските часови од училиштето. Тој не се согласи со одземањето на недвижниот имот на црквите и на манастирите што беа мудро и внимателно чувани. Тој го застапуваше силниот верски дух во согласност со народните обичаи и традиции и формирање на вистинска национална црква.

Док. 270**Предавање историја и атеистичко воспитување на младите луѓе.**

Материјалот по историја што им се предава на учениците во училиште, игра важна улога во формирање на вистински научно-материјалистички погледи. Поради тоа, наставата по историја помага да се создадат силни, активни патриоти, совесни градители на социјалистичката држава. Кога се изведува настава по историја, треба да ги имаме предвид антифеудалните народни движења, богомилското движење, селските буни, и херојските активности од ренесансата, народната борба за ослободување од турското ропство итн. Сите овие настани се богат материјал за формирање на марксистичко-ленинистичко воспитување и

Атеистичко учење на учениците. Регионален комитет на Бугарската комунистичка партија, Пловдив - Пловдив, 1960

на тој начин антирелигиска настава. Ова е дури и поважно за долготрајната борба на работничката класа против буржоазијата. Кога се објаснуваат и разјаснуваат историските факти, податоците и информациите, предложени во лекциите, мораме да покажеме дека не Господ, туку лубето ја креираат историјата, дека војните не се божјо претсказување, туку резултат на едноставни економски и класни спротивности и дека тие не престануваат со молби кон бога, туку од лубето, кога тие ги укинуваат причините за војни...

Док. 271
Односите помеѓу официјалните власти и Црквата

Тодор Живков ги прима членовите на црковната делегација во 1982

Док. 272
Религиозните членови во Бугарија

Процент на верници кај населението над 16 години, Социолошка структура на современото бугарско оштештество. С., 1986

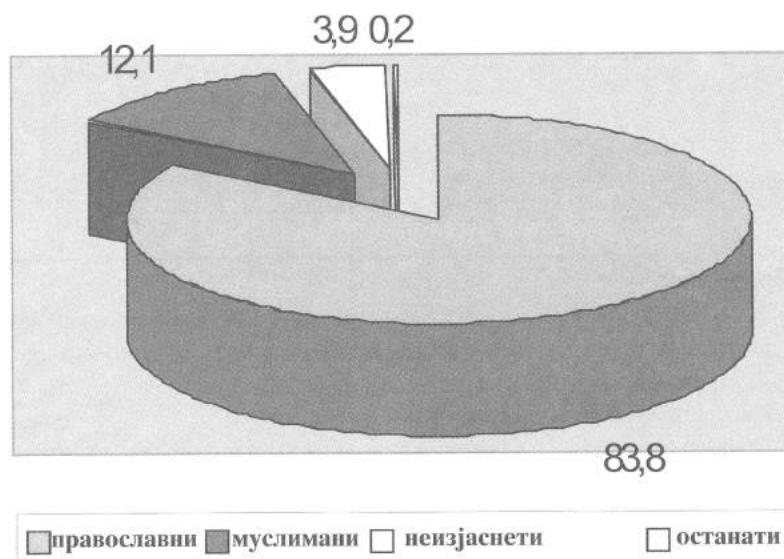
Религија	Верник		
	1962	1968	1986
Православност	26,7	23,1	15,3
Мохамедизам	6,7	8,7	5,9
Католицизам	0,4	0,4	0,2
Протестантизам	0,2	0,2	0,2

Прашање:

1. Каква спротивственост можете да потврдите во изворите помеѓу Уставот од 1947 и реалноста?

Док. 273
Религиозноста помеѓу бугарското население

Религиозноста во 2000-та (во проценти)

Док. 274

Ставот кон религијата во трите балкански земји

	Албанија	Бугарија	Македонија		
			Православни	Муслумани	Вкупно
% никогаш не посетиле верски објет	7,0	30,5	3,5	35,6	14,2
% посеуваат верски објект еднаш неделно или повеќе	17,9	7,2	9,2	21,3	10,9
% се сметаат себеси за религиозни	43,7	47,9	67,6	45,2	53,7
% веруваат во Господ	91,0	59,7	79,2	93,7	75,1
% веруваат во задгробен живот	23,2	22,8	22,1	62,3	31,6
% веруваат во постоење на Ѓавол	27,9	18,7	25,4	61,1	31,1
% Господ е значаен во нивниот	57,8	23,6	40,7	80,3	44,1
% наоѓаат надеж И сила во религијата	52,4	45,7	46,4	69,0	46,5

Европе на бугарско тло. Секавања и историска судбина. Составено од Еми Баруч, С., 2000

Док. 275

Атеистичко воспитување

Некои наслови на книги со атеистичка содржина:

| Пешева Р. Религиозна идеологија на жената. С., 1959.

| Стојчев, Т. Атеистички традиции на бугарскиот народ. С., 1973.

| Коцев К. Атеистичко учење на ученици. С., 1976.

| Алиев А. Формирање на научно-атеистичка идеологија помеѓу бугарските Турци. С., 1980.

| Тековни проблеми на атеистичката активност. С., 1982.

Док. 276

Цели, задачи и средства на атеистичко воспитување

| Атеистичките традиции се создаваат и стануваат посилни со формирање на основни или научни и материјалистички погледи на живот. Тие традиции се должат на:

| -ширење на социјалистички идеи преку говори и печатот, со силна партија и комсомолски активисти и пропагандисти во селата и градовите, во фабриките и претпријатијата, во училиштата и културните клубови, итн.;

| -работата на нашите социјалисти-реалисти кои осудуваат реакционерната улога и природата на црквата и религијата;

| -објавување на популарна, научно атеистичка литература;

| -предмети со атеистичко содржина на еден нов нерелигиозен обредно-свечен систем (прославување на 1 Мај, 8 Март, родендените на Маркс, Енгелс, Ленин, Ботев, Благоев, годишнини од Априлското востание, Октомвриската револуција, итн. како и практиката на недавање имиња на новородените деца на светци, туку имиња на добро познати револуционери: Ленин, Владимир, Роза, Чавдар, и т.н.

Стојчев, Т. Атеистички традиции на бугарскиот народ. С., 1973

Прашања:

1. Кои општествено-политички организации зеле учество во атеистичкото учење на лубето за време на комунистичкиот режим? Како се вршело тоа?
2. Споредете ги податоците за верските убедувања во трите балкански земји. Каде е населението порелигиозно?
3. Анализирајте ја статистиката. Какви тенденции препознавате?

МАКЕДОНИЈА

**Док. 277
Резолуција**

Црквата не треба да биде одвоена од државата, туку таа да биде помогнана со редовна субвенција, како надокнада за нејзините имоти и благодарност за нејзината улога бидејќи поголем дел од нашето свештенство активно учествуваше во “НОВ” и партизанските одреди.

Член 26, алинеа 2 да гласи : Според Уставот, член 25 за слобода на совеста, граѓаните можат да склучуваат граѓански или црковен брак...

Член 37, алинеа 4 да се дополни со: Верската настава ќе се извршува непречено, но факултативно т. е. по желба на родителите и учениците со еден час неделно во сите основни, средни и стручни училишта. Наставните програми ќе се составуваат и одобруваат од верска власт; Вероучителите можат да бидат контролирани од претставниците на школската власт. наставници.

*Архив на Република Македонија
фонд Никола Апостолски*

Членови на Иницијативниот одбор за организирање на православни цркви во Македонија, 1946.

**Док. 278
Устав на НРМ од 1946,**
Член 24

На граѓаните на НРМ им е загарантирана слобода на совеста и слобода на вероисповеста.

Црквата е одделена од државата.

Верските заедници, чие учење не се противи на Уставот се слободни во своите верски работи и во вршење на верските обреди. Верските училишта за поставување на свештеници се слободни, а стојат под општ надзор на државата.

**Док. 279
Устав на СРМ од 1974,**
Член 225

Исповедувањето на верата е слободно и приватна работа на човекот.

Верските заедници се одделени од државата и се слободни во вршење на верски работи и верски обреди.

Верските заедници можат да основаат само верски училишта за подготвување на свештеници.

Противуставна е злоупотребата на верата и на верската дејност за политички цели.

Општествената заедница може материјално да ги помага верските групи заедници.

Верските заедници можат, во границите определени со закон, да имаат право на сопственост на недвижности.

**Док. 280
Секавање на еден свештеник**

“Во Средно богословско училиште се запишав во Сремски Карловац во 1965-66, а една година подоцна се отвори богословско училиште во Скопје. Така јас се вратив и го завршив моето средно образование. Потоа следуваа студии на Теолошкиот факултет, но повторно морав да ја напуштам Македонија и да се запишам на студии во Белград со благослов на патријархот на Српската црква.”

“Студиите морав да ги прекинам поради отслужување на воениот рок во ЈНА (Југословенската народна армија). Служев војска во Карловац, но таму ништо не научив за воените вештини. Имав многу непријатности бидејќи војската на свештениците гледаше како на државни црковни непријатели. Комунистичката идеологија беше најсилна во редовите на војската и полицијата и тие беа најголеми противници за негувањето на верските обреди.”

“Одреден период од мојот живот живеев во емиграција во Канада, каде што бев испратен од црквата и работов во тамошната Македонска црква. Мислам дека 50-тите беа најтешкиот период за свештенството. Овде мислам на ниското свештенство, оние кои секојдневно беа со народ. Црквата беше третирана како приватен сектор, ние немавме право на социјално осигурување, ниту никакви поволности од државата кои ги имаа другите граѓани, како што се правото на кредит, годишни одмори, 13-та плата, итн.”

“Состојбата малку се измени во 70-тите. Државата почна да плаќа социјални придонеси за вработените во верските институции, но црковниот врв се однесуваше како институција и тие средства ги пре намени за школскиот систем”.

“Мислам дека Комунистичката партија вршеше поголем притисок врз верниците отколку врз свештениците, но индиректно, преку економски мерки на државата, ние бевме изложени на шиканирање и понижување од властите.”

Прашање:

- Кои верски права беа загарантирани со уставите од 1946 и 1974 и како тие беа нарушени според свештеникот?

Док. 281

Прва партизанска свадба

Архив на Република Македонија,
фонд, Никола Айостијолски

Док. 282

Лазар Колишевски со Архиепископот на Македонската православна црква Доситеј и Патријархот на Српската православна црква, Герман

Во 17 часот на 23. 7.1959, претседателот на Народното собрание на НРМ, Лазар Колишевски, ја прими Неговата Светост, патријархот на Српската православна црква, Г. Г. Герман и архиепископот охридски и скопски, прв македонски митрополит, Г. Г. Доситеј, во вилата “Горица” близу Охрид.

За време на разговорот, претседателот на Народното собрание на НРМ, Лазар Колишевски го изрази своето задоволство што патријархот Г. Г. Герман покажал посебно разбирање за прашањето на Македонската православна црква.

Гласник на Македонската
православна црква, 1959

Док. 283

Одлука на Светиот Синод за прокламирање на Македонската православна црква

Архив на Македонија

Одлука

Овој црковно народен собор, решава да ја обнови старата Македонска охридска архиепископија, која беше присилно укината, а нејзините епархии приспоени кон Цариградската патријаршија во 1767, и истата да носи назив Македонска православна црква.

Според основните канонски прописи дека црковните граници треба да се поклопуваат со државните граници, овој собор решава црковните граници на епархиите на Македонската православна црква наполно да се поклопуваат со границите на НР Македонија.

Охрид, јули 17, 1967

Док. 284

Архиепископ во црквата Св. Климент

Гласник на Македонската православна црква Бр.1, 1959

Црквата Св. Климент претставуваше импозантна слика. Народот се тискаше околу својот прв пастир, наследник на делото на Св. Климент и Св. Наум и бараše благослов од него. Неговото Блаженство му понуди на народот нафора, благослов и крвчиња, а потоа се поклони на моштите на Св. Климент. Потоа соборјаните повторно се собраа во црквата Св. Софија за да ја завршат својата работа со избирање на архиереи.

По завршената работа се изменија здравици помеѓу Блаженство Г. Г. Доситеј и Страхил Гигов.

Потпретседателот на Извршниот совет на НРМ и претседателот на верската комисија Страхил Гигов вечерта во 14 часот приредија свечен прием во чест на Неговото Блаженство.

Атмосферата беше многу срдечна и пријатна. По дводневна напорна работа, делегатите се чувствуваа среќни затоа што зеле учество во најголемиот историски настан за нашата Православна црква.

Прашање:

1. Кои беа причините што Комунистичката партија ја потпомагаше идејата за основање на Македонската православна црква?

Док. 285

Осветување на црквите во селата Челопек (Тетово) и Белимбегово (Скопје)

Гласник на Македонската православна црква, 1959

Радосни беа деновите 17-ти, 18-ти и 25-ти октомври во 1959 за верниците од селата Челопек и Белимбегово, како и за верниците од околните села кои побрзаа да му приредат срдечно добредојде на нивниот архиепископ. Селото Челопек, сместено во Горни Полог, Тетовско, беше во празнично расположение на 17-ти и 18-ти октомври. Посетителите кои пристигнаа од соседните села беа бројни колку и верниците од Тетово и беа среќни што ќе го видат архиепископот меѓу нив и што ќе учествуваат во осветувањето на црквата.

Попладнето Неговото Блаженство и придружбата беа срдечно пречекани од претставниците на народната власт и архиепископскиот намесник во Тетово, Апостолоски Рuse.

На преминот на реката Вардар се случи пријатно изненадување. Луѓето од Челопек - среќни и весели, качени на своите оседлани расни коњи, со југословенски и македонски знамиња, го пречекаа и поздравија својот архиепископ. Навистина ретка слика. Зурлите и тапаните го поздравија доаѓањето на Неговото Блаженство и неговата придружба.

Док. 286

Илјадници верници од Прилеп организираа свечен пречек за нивниот архиепископ

Анализирајте ја сликата:

- Описете што гледате на сликата.
- Кои луѓе заземаат централно место?
- Кои луѓе се во позадината?
- Какви се нивните изрази?
- Можете ли да го процените нивниот социјален статус?
- Какво е вашето мислење и заклучок за настанот на сликата.

Гласник на Македонскааша православна црква., 1959

Док. 287**Велигденски обичаи**

Просветена жена, 1953

Во Македонија, велигденските празници се празници што се одржуваат во чест на пролетта, за обезбедување на плодност преку целата година, како кај луфето така и кај добитокот. Нашиот народ ги започнува подготвките за овие празници, една недела пред Велигден.

Во текот на таа недела, алиштата се перат, куќата се чисти и се варосува.

Се бојадисуваат велигденски јајца, се печат посебни велигденски колачиња, шарен велигденски колач, и се прават разни видови јадење. Првото обоеено јајце е наменето за Величетврток, се изведуваат разни обичаи што треба да донесат бериќет и плодност.

Прашање:

1. Каков е односот на народот спрема црквата и црковните празници?

Док. 288**Карикатура**

Кикс карикатури, 1965

д. чудо

ЗАЕДНИЧКИ ПРАШАЊА

1. Наведете какви сличности и разлики има во ставот на комунистичкиот режим кон религијата во трите земји.
2. Дали има разлики помеѓу официјалната политика и реалната ситуација?

II Клучно прашање:
Како населението ги манифестира религиско/верското однесување и верската традиција за време на комунистичките режими?

АЛБАНИЈА

Док. 289 Папата за Албанија

Клајд Кайнова "Помеѓу крситош и шаковина". Тирана 2000.

(Папата Јован Павле II)

Се молам за Албанија секој ден. Мојата мисла оди кај браќата и сестрите во Албанија кои не можат отворено да ги изразат своите верски убедувања и имаат посебно место во моето срце. Вие страдате за вашата нација; поради тоа имате право да ја сакате толку многу.

Док. 290 Атеистичко образование Списание "Новаќа албанска жена", 1972

Илири, стар 4 години, ја прашал баба му што е рај?
-Рај е јаболко, круша, портокал и цреша....
-Рабирам, рекол тој, рај е компот.

Док. 291 Во тајност

Симон Јубани "Правиќа миса", 2000

Скришно, по 1967, кога крстените и обрежаните деца отидоа во државните болници, свештеникот или оцата остануваше до нивниот кревет цело време како посетители. Тие се молеа за време на Бајрам, Велигден и Божик. Се готвеа слатки за верските празници во владини шпорети.

Док. 292 Бајрам Д.Додучилишиќејто "П.Н. Луараси", интиерјуирана во 2000.

Мојата баба го славеше Бајрам скришно. Секој ден таа се будеше за да побрза и не кажуваше никому за ова, ниту на нејзините деца. Не можеше да оди во цамија и покрај нејзината силна желба да го прави тоа.

Док. 293 Црвените јајца Е.К. од училиштејто "П.Н.Луараси" интиервјуирана во 2000.

"Мојата баба ги фрлаше лушпите од црвените јајца во реката, ги гореше или ги ставаше во земја за цвеќињата."

Док. 294 Христијански крст Весникот "Воскресение", Тирана, 2001

"Дх. Бедули, Христијанскиот крст беше ставен на плоча позади креденецот и беше скриен 27 години."

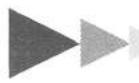
Прашање:

1. Какви примери даваат изворите за скриените изрази на верување?

БУГАРИЈА

Док. 295 Граѓански и црковни обреди

Година	Граѓански бракови	Официјални обреди во општината	Родени деца	Обред во општината	Црковно Крштевања	Умрени	Граѓански погреби	Црковни погреби
1970	3136	2936	5213	869	Нема податок	3512	1377	2135
1971	2823	2636	4447	1042		3677	1811	1866
1972	2928	2731	4802	1308	459	4297	2041	2256
1973	2922	2770	4671	1768	268	3817	1963	1066
1974	1257	1167	2490	968	87	1949	1088	596

Док. 296

Давање на првото име во општината

Претставник на месниот Татковински фронт им честита на родителите

Пионери учествуваат во обредот

Граѓанско лице со детето

Док. 297

Вршење на социјалистички обреди

* Терминот "кум" не се користеше. Беше заменет со друг збор без верско значење.

Райна Пешева. Верскиот изглед на жениште, С., 1959

Имаше многу маси наредени во просторијата на свечано украсената сала во Домот на културата. Тие беа покриени со чисти, бели асталски чаршафи и украсени со букети свежо цвеќе. Имаше шарен тепих во средината. Околу 7 часот навечер, неколку луѓе облечени во неделни алишта влегаа во салата. Овде беа мајката и таткото на детето, кумот*, претставници од општествени организации, роднини на младото семејство и ансамблот за народни песни и ора во Домот на културата. Во средината на салата, родителите на детето беа свртени кон кумот и гостите. Кумот го зеде детето од родителите, го викна по име, го дигна високо, му посака најголема среќа во неговата иднина и му даде подарок. Потоа претставниците од општествената организација дадоа неколку подарици. Бабата на детето стави еден голем рамен леб и сад со мед на масата пред кумот. Тој го подигна лебот високо и им посака на присутните се најдобро. Желбите ги изразуваа прифатените тежненија за мирен социјалистички прогрес. Потоа, кумот го скрши лебот на мали парчиња, ги потопи во мед и им ги даде на гостите.... Во меѓувреме ансамблот свиреше убави народни песни...

Док. 298

Крштеници и венчаници издадени од Бугарската патријаршија

Док. 299

Црковен обред - Крштевка, 1991

Прашања:

1. Кои стари традиционални елементи се застапени новите обреди?
2. Кои се новите социјалистички елементи?
3. Кои биле учесниците во обредите и како биле извршувани?

МАКЕДОНИЈА**Док. 300****По секавање на Драги Костадиновски, свештеник, 2001**

“Искрено кажано, лубето ги помагаа и поддржуваа свештениците и имаа голема доверба во нас. Имаше случаи кога одевме да крстиме вода во куќите на лубето каде што ни ги даваа клучовите од становите за да го вршиме обредот, или некои пари за да ѝ се дадат на црквата, а потоа да го затвориме станот и да им ги вратиме клучевите кога тие доаѓаа во црквата попладне. Обичниот народ, а исто и интелектуалците, ја сакаа религијата до одреден степен, верските обичаи, крштавањето, фарбањето јајца за Велигден. Погребите скоро секогаш се вршеа во присуство на свештеник.”

“Дури и членовите на вооружените сили вршеа верски обичаи, но тоа го правеа тајно, да не ги види никој освен членовите на нивното поблиско семејство.”

“Во тоа време јас имав 10 или 15 исповести или причесни на ден. Лубето доаѓаа кај мене со разни проблеми сакајќи да зборуваат лице в лице, бидејќи во православната вера тоа е начин за вршење на исповеди. На многумина им помогнав да ги надминат своите проблеми.”

“Ставот и односот кон религијата беше личен избор, кој најмногу зависеше од домашното воспитување во семејството, културата и семејните традиции.”

Док. 301**По секавање на Отец Никола–Скопска парохија, свештеник, 2001**

Како студент престојував во Скопје кај бискупот на Скопско-призренската бискупија. Му помагав додека предаваше на мали семинари (средно образование за свештеници), што го посетуваа децата од Косово и Македонија. Потоа, работев како свештеник, помошник на жупникот, а од 1987 како жупник во Летница. Од таму имам најубави спомени. Имав големо разбирање и поддршка од месното население и властите. Предавав веронаука за месното население. Учениците кои одеа на училиште доаѓаа на моите часови попладне. Таму каде што се наоѓаше црквата имаше еден голем и убав манастир по име Св. Богородица (мајката на Господ). На 15 август, за празникот Голема Богородица, голем број луѓе се собираа таму. Без разлика на нивната професија и општествен статус;

професори, полицајци, луѓе од властта доаѓаат кај мене да се напијеме чаша вино и да си муабетиме. Зборувавме слободно за сè, работи поврзани со мојата служба и проблемите со властта. Мојот одговор беше дека јас немам никакви проблеми и дека сум задоволен од властта, но проблем имаат моите верници. Тие не можат да бидат училишни или фабрички директори, и сл. ако не се членови на Комунистичката партија. Од друга страна, ако тие припаѓаат на Партијата, треба да се откажат од верата и верските чувства. На тој начин тие би биле повторно дискриминирани. Се до 50-тите властите имаа негативен однос кон религијата и ги прогонуваа свештениците, правеа монтирани процеси, ги искривуваа работите и ги вадеа од контекст и скоро секое свештено лице беше во затвор. Велеа дека верата е "опиум за народот". Старите луѓе можат да одат во црква но, не и помладите бидејќи тие мора да бидат посветени на државата и Партијата.

Док. 302**Интервју со Ирфан Абази-имам, 2001****ЗАДАЧА:**

Описете Која е темата на овие сеќавања.

Истражете и објасните: Дали авторот е директен учесник во настаните или само набљудувач на настаните?

Анализа: Каква е пораката на авторот? Каков е односот на државата кон религијата? Каков беше односот на обичните луѓе кон религијата?

Дајте заклучок: Какво е вашето мислење за овие настани? Коментирајте ги настаните во дадениот период.

"Роден сум во селото Отља-Кумановско во 1954. Го завршив основното образование во местото каде што сум роден и моето понатамошно образование го продолжив во Дамаск - Сирија, каде што завршив средно училиште во 1976. Дипломиран на Факултетот во Каиро, Египет во 1984."

"Работам како имам во селото Арачиново од 1982."

"Моите проблеми со властите започнаа од кога студирав на факултетот, и јас им велев на властите дека не студирам религија, туку арапски јазик."

"Во текот на тој период полицијата ме викаше на информативен разговор. Имав проблеми на границата, ми беа одземени книгите и никогаш не ми ги вратија."

"Кога почнав да работам како имам, локалните власти ме повикаа на разговор, за време кој тие нагласија дека треба да бидам послушен, ми рекоа дека го ширям национализмот и иредентизмот, дека ги пуштам молитвите премногу гласно преку звучниците на џамијата и слични работи."

"По 1990, работите се променија, условите станаа порелаксирачки, но јас сè уште имав помали проблеми, како што се: организирање поклонение, лиценца (дозвола) за џамијата, проблеми со исламската религија, итн."

Док. 303**Часови по веронаука****Прашање:**

1. Како било организирано Муслиманското верско образование во Македонија?

Верската поука во просториите на Саат-џамијата во Гостивар, која се изведува според Правилникот на старешинството на исламската заедница, слободно може да се рече дека е квалитетна. Верската поука се изведува двапати неделно: во сбота и недела по 2 часа на ден. Верската поука ја изведува е Јакупи еф Јакуб, кој ја извршува оваа работа непрекинато од 1974, врз основа на план и програма на органите на верската група.

Интересно е да се забележи дека посетителите на верската поука одговараат на три јазика: македонски, албански и турски, според Коранот. Посетителите на верската поука покажуваат солидни резултати и учат арапски букви за да можат да го читаат Коранот.

Во разговорот со Јакупи дојдовме до заклучок дека верското познавање е значаен фактор и голема одговорност на верниците. "Вклучен сум во реализацијата на моите обврски кон Аллах, давајќи им на моите верници желба да ги видат своите деца како ги учат основните исламски принципи потребни за верска пракса. Во мојата работа можам да комуницирам без тешкотии на три јазика: македонски, албански и турски."

Весник на Старешинството на исламската заедница во С. Р.М., 1987

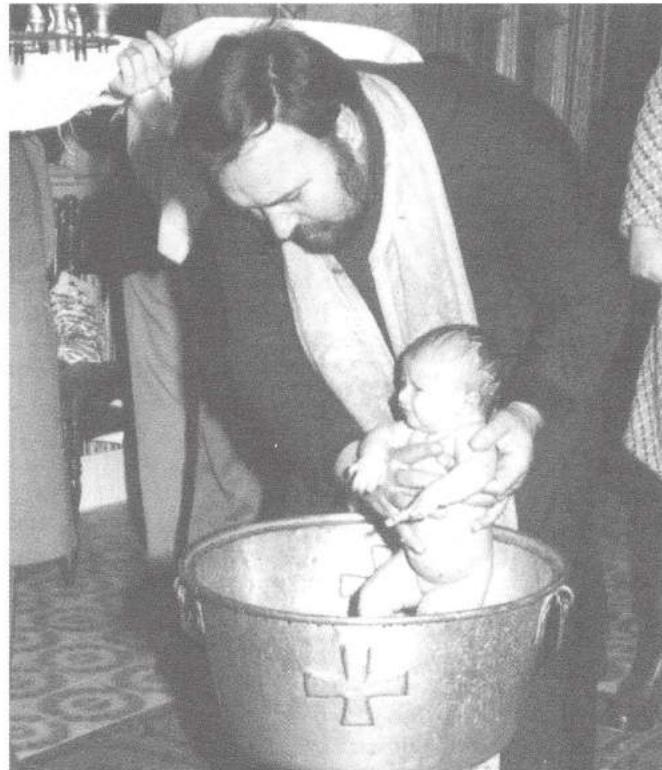
Док. 304
Сунет, 1995

Приватна архива

Док. 305
Крштавање 1976

Приватна архива

Прашање:
1. Кои традиционални и верски елементи се присутни во семејните обичаи?

Док. 306
Статистички податоци

Прашање:
1. Какви промени забележувате помеѓу 1953 и 1994?

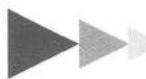
Статистички годишник за 1953 и 1994

Купен популација според вероисповед 1953						
вкупно	атеисти	православни	католици	протестанти	муслумани	останати
100 %	11,75 %	57,4 %	0,35 %	0,11 %	29,97 %	0,42 %

Купен популација според вероисповед 1994						
вкупно	атеисти	православни	католици	протестанти	муслумани	останати
100 %	0,3 %	66,3 %	0,4 %	0,1 %	30 %	2,9 %

ЗАЕДНИЧКИ ПРАШАЊА

1. Споредете ја религиозноста на лубето во трите земји. Направете разлика помеѓу официјалната политика и реалната состојба.
2. Каков бил фактичкиот став на властите кон религијата?
3. На кој начин властите се обидувале да го зголемат атеизмот?

III - Клучно прашање:

Какво било влијанието на политичките промени на верскиот живот и верските организации по комунизмот?

АЛБАНИЈА

Док. 307

Слобода на верување

Учебник "Историја на албанскиот народ", 1999

... Во првата половина на 1989, Работничката партија на Албанија дозволи слобода на вероисповедта....

Док. 308

Папата во Албанија 1993

Док. 309

Враќање на исламот

Весник "Обнова" 1997

Крајот на комунизмот го означи враќањето на исламот во Албанија и формирање на муслиманска заедница. За прв пат, беше организиран ацилак во Мека за албанските оци. Студентите се испраќаа во арапските земји, и се дадоа олеснувања за развој на исламската култура. Не само големите градови туку и селата и другите урбани региони денес имаат убави џамии.

Док. 310

Обнова

Нова џамија во Скадар

Док. 311
Мајка Тереза во Албанија

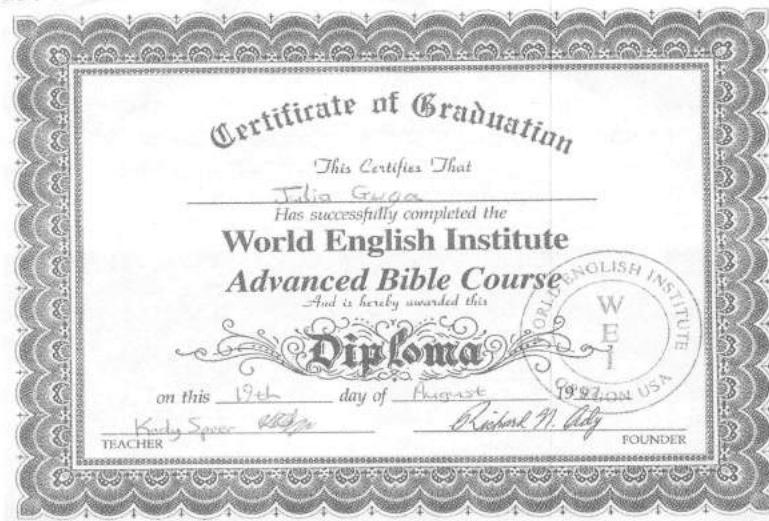

Док. 312
Првата миса

Дом Симон Јубани "Првата миса", 2000.

11 ноември 1990 беше прекрасен ден.... Звучниците ги свиреа звуците на Аве Марија. Всушност, на тој ден духот на Господ ја симна во Албанија: Слободата. Тој ден Албанците го изгубија стравот."

Док. 313
Диплома за курс по библија,
1997

Док. 314
Света вода. 1999

Док. 315
Крштавање на Флори

Приватна архива. Тирана. 2000

Док. 316
Покана за верски обред

Док. 317
Слобода на избор

Усіїав. 1998

*Слободата на совеста и верата се загарантира; *Лицата кои им припаѓат на националните малцинства имаат право слободно да го изразат својот етничка, културна, верска и јазична посебност без да бидат присилени или принудени.

*Секој е слободен да ја одбере или да ја смени верата.

Док. 318
Претседателот Р. Мејдани со Јанулатос

Весник "Наше време", 2001

Прашање:

1. Каков бил ставот на државата кон религијата во 90-тите?

Док. 319
Религиска толеранција

Лилиана Гуѓа, Тирана, 2000

Јас сум православна и мажена сум за муслиман 27 години, но никогаш не сум имала проблеми со него. Тој ме сака многу и јас него исто така. Никогаш не сум сакала да го сменам со друга личност. Јас сум среќна.

Док. 320
Мојот сопруг муслиман

Приватна архива, 2000

Док. 321
Американскиот државен оддел за религијата во Албанија

Веб: Годишен извештај за Меѓународна религиска слобода за Албанија, 1999

"...Странско свештенство, вклучувајќи го и муслиманското, христијанското и мисионерите на Баха, јеховините сведоци и многу други слободно ги извршуваат своите верски активности....има околу 20 различни муслимански друштва и групи со околу 95 претставници во земјата.

Односите помеѓу разните верски групи главно се приятелски, со широко распространета толеранција. Општеството е многу световно. Мешаните бракови помеѓу верските групи е општо познато.

Прашање:

1. Според изворите какви видови обреди биле дозволени по 1989 во Албанија?
2. Дали мислите дека можноста за брак помеѓу различни вери е резултат на политичка одлука или зголемена толеранција?

Док. 322
Мајка Тереза

...На 15 август 1989, Мајка Тереза дојде првпат во својата татковина. На 2 март 1991, таа повторно дојде во Албанија. Таа отворено побара од поранешниот претседател Алија да ѝ отвори центри....Нејзините зборови беа:- јас немам злато ниту сребро, но ќе ви го дадам она што го имам, моите сестри. -

На 1 октомври таа беше прогласена за "Почесен граѓанин на Соединетите Американски Држави" од страна на Бил Клинтон.

Во 1996 од претседателот Бериша беше одликувана со "Златен ред" со декрет (Бр. 1655). "Во знак на длабока благодарност што албанската нација ја има за Божјото мисионерство"..... (Таа е наградена со 30 почесни титули од разни земји во светот-авторски запис).

На 9 јуни 1997, таа добива "Златен медал" од Американскиот конгрес" (највисок медал од Американското законодавство).

Папата Јован Павле II, за време на неговата прва посета во 1993 за Мајка Тереза.
 Со личноста на Мајка Тереза, Албанија е секогаш почетена. Ви благодарам за оваа ваша ќерка на вашата земја и вашиот народ.

Док. 323
Оддавање почит на Мајка Тереза

Приватна архива, 2001

Прашање:

1. Зошто Мајка Тереза и папата ја посетија Албанија по 1989, а не пред тоа?

БУГАРИЈА

Док. 324**Цркви, храмови и молитвени куќи во Република Бугарија****ИФ Цркви, храмови и молитвени куќи во
Република Бугарија****Број**

Регистрирани цркви	30
Христијански храмови	3899
Православни	3792
Цркви	3027
Манастири	164
Цркви капели	601
Христијанско-католички	70
Ерменско-Грегоријански	19
Еврејски синагоги	18
Муслумански молитвени куќи	993
Чамии	960

*Стајисијички прирачник. С., 1996***Док. 325****Жена во Демир баба теке врши традиционален муслумански обред, Русе, 1999****Док. 326****Став кон другите религии во Бугарија****Прашање:**

1. Каков е ставот на разните етнички групи кон религијата на другите?

	Бугари	Турци	Бугарски Муслумани	Роми	Евреи
Не ги признавам	12	7	8	10	3
Немам ништо против нив но тие не ми се мили	71	54	60	54	58
Ги правам сите празници на лубето кои живеат во нашиот регион без разлика на која религија припаѓаат	6	24	21	22	39
Немам никакво мислење	11	15	11	19	-

*Евреите на буѓарско јазло.**Секавање и исчезнаска судбина.
Составил Еми Баруч, С., 2000***Док. 327****Инструкција на Министерството за образование и наука(27.09.2001)**

Како да се организира верско образование - Изборни предмети во државните училишта во Република Бугарија за време на 2001-2002 учебна година.

I. Општи инструкции

1. Оваа инструкција ја одредува процедурата и термините на предметот Религија кој е изборен предмет од I-VIII одделение
2. Треба да се предава христијанство на ученици од I до VIII одделение со наслов "Религија"

3. Треба да се предава ислам на ученици од II-IV одделение по наслов “Религија-Ислам”.

II. Програма за VIII одделение

1. Високи начини на комуникација со Бога - 1 час
2. Светата мудрост на Исус Христос - 1 час
3. Христијанска љубов - пат кон совершенство - 1 час
4. Основни карактеристики на христијанската релгија - 1 час
5. Христијанството е вера - 1 час
6. Христијанството е поглед на живот - 1 час
7. Христијанските дела во животниот тек на луѓето - 1 час
8. Формирање на православно христијанство (Екуменски совети). Животот на црквата до XI век - 2 часа
9. Поделба на црквата - 1 час
10. Православност
  - a) Православната црква за време на средниот век - 1 час
  - b) Разновидност на православен црковен живот - 1 час
11. Католицизам
  - a) Католицизмот за време на средниот век - 1 час
  - b) Науката за Католичката црква - 1 час
  - c) Католицизмот во Бугарија - 1 час
12. Протестантизам
  - a) Потекло на протестантското движење - 1 час
  - b) Протестантска доктрина - 1 час
  - c) Протестантските заедници во Бугарија - 1 час
13. Исус Христос и Буда - 1 час
14. Христијанството и будизмот - 1 час
15. Христијанството и јудеизмот - 2 часа
16. Исус Христос и Мухамед - 1 час
17. Христијанството и исламот - 1 час
18. Христијанската црква и светските религии - 1 час
19. Светските религии и духовниот и културниот живот на човештвото - 1 час

Док. 328

**Интервју со советникот на
Богословијата во Софија,
архимандрит Сиониј**

Врската помеѓу Црквата и некои бугарски генерации е прекината. Како младите луѓе се привлекуваат кон тоа денес кога заклетвата треба да се пренесува на популарно ниво?

Добро е што сега има голем број црковна литература и многу нови изданија. Тие можат да се најдат и да се читаат од оние кои сакаат да се запознаат со христијанството. Има многу изданија од Руската патријаршија. Можете да ги видите на клупите во црквите. Таму може да се најде изобилство на вистинска литература.

Како богословијата опстојува и што прави за сопствено живеење?

Светиот Синод и Бугарската црква се грижат за богослужбата. Исто така Министерството за образование го потпомага персоналот. Но, главниот помагач е Светиот Синод. Тој ги основа сите теолошки факултети.

Дали има многу луѓе кои сакаат да студираат богословија?

Да, за време на последните години, особено последните две до три години, има голем интерес за богословијата. Од наредната година нема да можат да се примат сите пријавени поради ограничениот капацитет. Секоја година примаме 6 класа со по 20 студенти. Ова е максимумот. Поради тоа потребна е строга селекција на кандидатите. Од една страна ова е добро, бидејќи ќе се подигне нивото на училиштето.

весник, Монитор 19.10.2001 |

Док. 329

Бугарскиот патријарх Максим и Големиот Муфти Селим разговараат за проблемите на верите во Бугарија, 6 ноември 2001

Док. 330

Ставот на официјалните власти за слободата на религија

Весник Монитор, 29 октомври 2001

Интервју со Љубомир Младенов, шеф на администрацијата на религиите

Соопштението на Министерството на во кое се тврди дека “дискриминацијата, проблемите и општествениот недостаток на толеранција кон неправославните верски заедници останува значаен проблем во Бугарија” е субјективна и се состои од неосновани изјави. Има регистрирано 30 вери. Само неколку заедници, како што се Обединетата црква на месечината и Назаретската црква не се регистрирани. Соопштението повторува одредени мислења и настани во некои посебни општини и градови. Општи заклучоци за нетолерантен став во поединечни случаи. Можам да потврдам дека има социјални, државни и статутарни услови за сите религии, особено за законски обврзувачките за да ги практикуваат верските активности слободно.”

Док. 331

Отец Димитар се моли за добробит на бугарските деца

Весник Монитор, 18.09.2001

Прашања:

1. Што мислите за новата верска политика на државата за време на демократската транзиција?
2. Дали е потребно новиот предмет “Веронаука” да се учи во училиштата?
3. Дали верското познавање води кон идентификација или има спротивен ефект меѓу верските малцинства во современото бугарско училиште?
4. Зошто толку млади луѓе сакаат да студираат богословија по завршувањето на нивното средно образование?

МАКЕДОНИЈА

Док. 332
Република Македонија,
Устав од 1991 Член 19

Устав од 1991

Се гарантира слободата на вероисповеста.
 Гарантира поединечно или во заедница со други,
 слободно и јавно изразување на религијата.

Македонската православна црква, другите верски
 заедници и религиозни групи се одделени од државата и
 еднакви пред закон.

Македонската православна црква и другите верски
 заедници и религиозни групи се слободни во основањето на
 верски училишта и на социјални и доброволни установи во
 постапка предвидена со закон.

Док. 333
Слобода на вера

<http://wrc.lingnet.org>

Уставот особено гарантира слобода на вероисповед
 за Македонската православна црква и другите верски
 заедници и групи, а Владата главно не се меша во
 практикување на религијата. Иако само Македонската
 православна црква се спомнува по име во Уставот, таа не
 ужива официјален статус. Парламентот усвои нов закон за
 верските заедници и групи во јули. Законот ги утврдува
 македонската православна црква, Исламската заедница и
 Римската католичка црква како “верски групи”, додека
 другите религии се утврдуваат како “верски заедници”.

Прашање:

1. Споредете ги верските права на граѓаните загарантирани со Уставот од 1999 со оние
 во 1946 и 1974.

Док. 334
Крштавање во 1996

Приватна архива

Док. 335
Венчавање во црква, 2000

Приватна архива

Док. 336
Враќање на верските празници, 1992

Списание "Жена", 1992

Долго време требаше да помине за да се стопи "комунистичкиот мраз" и повторно да им се вратиме на извornите народни и верски празници кои беа забранети од "црвената власт". Наместо тоа, тие ги славеа комунистичките празници.

Прашање:

- Објаснете каков вид промени и континуитет препознавате од изворите за верски обреди по паѓањето на комунистичкиот режим.

Док. 337
Мајка Тереза на Македонското радио

Мајка Тереза - Граѓанка на Скопје, Граѓанка на Светоја, 1998

Во сеќавањето на старо Скопје, додека таа шеташе во центарот на градот, во местото каде што беше нејзината кука, мајка Тереза рече: "Оваа е мојата мала уличка. Ова е местото каде си играв, а овде беше Црквата на Исусовото срце. Ја посетував неколку пати на ден. Се молев и како што може млада личност да се чувствува, убаво и незаборавно. Моето Скопје. Моето родно место. Времиња....Години....Јас сум токму во местото каде што сум родена. Не ми обрнувајте внимание, си зборувам себеси и на Бога кој ме создаде.. Овде... И Тој ме донесе повторно во Скопје. Па, и покрај се, јас сум граѓанка на Скопје."

Док. 338
Откриен споменик на Мајка Тереза во Скопје.

Прашање:
1. Зошто Мајка Тереза била важна за Македонија како и за Албанија?

Весник Дневник, 6.11.1999

Вчера се откри споменик на Мајка Тереза во Скопје, две години по нејзината смрт. Споменикот пред домот на Македонската армија го открија скопскиот градоначалник Ристо Пенов, скулпторот Томе Серафимовски и донаторот Трифун Костовски. Местото каде што се наоѓа споменикот е одалечено само неколку метри од поранешната католичка црква која беше срушена во земјотресот во 1963. Во неа Гонца Бојацију ги почна првите чекори од својот величествен животен пат.

Док. 339
Свештениците ги благословија учениците, возбудата почнува

Дневен весник "Дневни новослободни", 02.09.1999

Во основните и во средните училишта во земјата вчера почна новата учебна година. почна вчера. Свештениците од Македонската православна црква и Исламската верска заедница ги благословија учениците и наставниците и им посака успешна школска година. Училишната библиотека доби примерок од Светото писмо.

Док. 340
Верска настава

Протојакон Радомир Гроздановски, Теолошки факултет, Скопје, 1995

"Јас се залагам за воведување на веронаука во нашиот образовен систем кај нас, што е можно побрзо. Црквата треба официјално да достави барање до Министерството за образование и култура на Република Македонија."

"Нашиот заклучок е краток и јасен; нема вистинско и комплетно образование за учениците без веронаука."

"Во основните училишта, во првиот преоден период, веронауката треба да им се предава на оние деца чии родители ќе дадат согласност за тоа, а учениците од средното образование можат да одлучат по своја волја дали ќе слушаат веронауката или не."

Док. 341
Верско учење во училиштата

Др. Јоаким Хербуш-Скопско-призренски бискуп, 1995

"Улогата што ја има верата во животите на луѓето, во историјата, културата, уметноста, образоването, и начинот на живеење, е толку голема што оваа иста вера заслужува да се оценува и вреднува позитивно и да добие свое право место во општествените и јавни институции, радиото и ТВ, а особено училиштата."

"Имајќи го тоа на ум, и респектирајќи го правото на избор за секого, мислам дека е потребно верското учење да влезе во државните училишта како изборен предмет како што е тоа денес во најголем дел на демократските земји."

Док. 342
Изучување на религијата

Асан Џило, Исламска верска заедница, Скопје, 1995

"Мојата кратка изјава нема намера да даде позначајни и поконкретни предлози за начините на спроведување на верското образование во училиштата. Мојата намера е, пред се, да дадам некои теоретски претпоставки, за кои сметам дека се важни за нужноста од поврзаност на образоването и религијата."

Док. 343
Религијата како посебен наставен предмет: да или не

Др. Крсте Анѓеловски, Образование и религија, Скопје, 1995

Мислење на ученици за воведување на религијата во наставата. Религијата треба да се учи како:

1. Задолжителен предмет во сите училишта	6,14
2. Факултативно- доброволно	57,02
3. Преку другите наставни предмети	36,84

Мислење на ученици за ширење на религијата и нејзиниот одраз на меѓунационалните односи. Со раширена религија односите помеѓу националностите ќе се:

1. Подобрят	5,26
2. Влошат	61,40
3. ниту подобрят ниту влошат	13,16
4. Не знам	20,17

Док. 344**Правна рамка за правото на вероисповест**

Милка Ристоска- судија, Гласник на Македонската православна црква, Бр. 4, 1998

“Верски училишта можат да се основаат во сите степени на образование, освен во основното училиште. Посетувањето на верско училиште е лична желба на децата и нивните родители. Секоја верска заедница може да основа верско училиште и да ги подучува своите верници во согласност со нивното уверување. Овие училишта работат според наставен план и наставна програма издадени од верска институција. Законот ги одвојува верските часови за учениците и деца и младинци од училишниот систем на верските заедници.”

Док. 345**Време за верски часови**

Списание за жени, Жена, Ноември 1992

Голема штета беше направена со потписнувањето на религијата и верските чувства. Резултатите од оваа штета предизвикани од тоталитарниот режим ќе се покажат во иднина. Комунистичката партија ја забрани и ја сруши традиционалната религија во име на новата комунистичка идеологија и богословија..

Прашање:

1. Изворите покажуваат различни ставови кон верското образование. Каков вид став препознавате и нагласете дали сте за или против задолжително или изборно верско образование. Објаснете го одговорот.

ЗАЕДНИЧКИ ПРАШАЊА

1. Споредете го влијанието на политичките промени за религиозноста во трите земји.
2. Направете разлика помеѓу официјалната политика кон религијата и реалната состојба.
3. Што се случи со религијата по транзицијата?
4. Каква беше комунистичката политика во врска со религиозноста во трите земји? Напишете 5 елементи.
5. На какви начин беше вклучена нејзината политика во различните земји.
6. Кои беа можните последици од комунистичкиот период долгорочно? Каков доказ го поткрепува вашиот аргумент?
7. Напишете 5 главни карактеристики за верскиот живот денес, кои се заеднички за трите земји.
8. Напишете 3 можни општи мотиви за враќање на религијата во трите различни земји по падот на комунизмот.

ТЕРМИНИ

Англиканска црква	Протестантска црква; државна црква во Англија која се раширила во периодот на реформата во 16 век.
Атеизам	Форми на негација на религиозни идеи и култ. Систем на недуховни концепти за постоење на светот и луѓето.
Крстење <i>baptism, lavacrum</i>	Еден од главните христијански црковни обреди. Ритуал кој се извршува над мало дете или возрасен во гост на негово поврзување со црквата. Неговата суштина е во "прочистување" од гревовите и "второ рабање" за добивање на Божји благослов..
Бугарски Мухамеданци	Бугари, луѓе од бугарска националност кои припаѓаат на мусиманскa религија.
Католицизам	Еден од трите основни правци во христијанската религија. Спротивно на Православието, тој ја употребува латинската верзија на Библијата во богослужбата. Католицизмот го почитува Папата како претставник на Исус и не му дозволува на своето клерство да се жени. Тој е стриктно централизиран; сите негови цркви се покоруваат на Ватикан, кој има голема мрежа на масовни светски организации и политички партии.
Христијанство	Систем на религиозни верници, кој се појавил во средината на првиот век од н. е. Ликот на Исус е во неговата суштина, што било под влијание на верувањата и митовите на старите Евреи за повторното рабање на богот во источните религии.. Денес има повеќе од 1 милијарда следбеници ширум светот.
Култ (lat. respect)	Главен елемент на секоја религија; комбинација од надворешни влијанија и религиозна почит.
Фанатизам	Тврдоглави, слепи верувања на политички и религиозни верувања и убедувања, поврзани со омраза и непочитување на другите мислења, идеи и убедувања.
Фундаментализам	Реакционерна религиозна тенденција, усмерена кон стриктно запазување на сите главни принципи на почитувана верба.
Воведување (lat. чин на мистерија)	Збир на ритуали, кои го пренесуваат преминувањето на поединецот од еден општествен статус во друг, разбран од општеството или од дел од него, како супериорен. Најшироко распространета иницијатива е преминувањето на растењето на детето во групата на возрасните.
Ислам	Вера, религија, прогласена од пророкот Мухамед, која учи дека луѓето кои умреле "богејќи се за верата" одат во Рајот. Исламот има два правци: Сунити и Шиити.
Православност	Еден од трите главни правци во Христијанството, формиран на територијата на Источната Римска Империја – Византиска. Денес има 15 автокефални Православни цркви. Православноста ги усвојува седумте сакраменти, но таа се разликува од Католицизмот по ритуалите во врска со начинот на коити се изведуваат.
Предрасуда	Ирационални делови од општествената и индувидуалната свест, празноверија што не се базираат на критичко искуство. Тие се стереотипизирани и под емоционално влијание.
Протестантизам (Lat. явно докажување)	Еден од главните правци во Христијанството во текот на Реформацијата. Тој обединува многу независни движења, цркви и секти. Се карактеризира со национална разлика, ефтина црковна организација, поедноставен култ итн. Светото Писмо е главниот извор.
Религиски плурализам	Мирно коегзистирање на разни вери, верски организации, во една земја.
Религија (Lat. religio, relegere)	(Дискутирајќе, врзеше се заедно, доближеше се) – духовно-практична врска на личноста со светот, поврзана со надматеријални персонификацији и идеи што одговараат на искуствата и организациските форми. - Една од најстарите форми на општествено мислење, во чија основа е особено верата во постоењето на божја моќ.
Религиозни ритуали	Комбинација дејства што се извршуваат на еден специфичен начин, Која има религиозна – во основа магично или култно- значење за верниците. Еден дел од секој религиски култ дејствува на имагинацијата и чувствата на верниците.

Секта (Lat. <i>προϊστ.</i> , <i>принцип,</i> <i>доктрина</i>)	Мала религиозна група која се одделува поради разликите во интерпретирањето и ритуалот од главните религиски доктрини.
Турбе	Гроб на голема личност.
Униати	Источно-христијански заедници; потчинети на Римскиот папа, кои настојуваат да ги зачуваат своите ритуали, литургија и канонски особености на црквата.
Крвна освета	Крвна одмазда
Јудаизам	Монотеистичка религија на еврејската заедница, која се распространила во I век (пред Исус) и која се зачувала до денес. Проповеда верување во еден Бог Јехова. Рабизмот е единствена институција. Религиско-ритуален систем на забрани и правци кои ги регулираат сите аспекти на приватниот и општествениот живот на еврејскиот народ.

БИОГРАФИЈА

Бугарија

ПАТРИЈАРХ МАКСИМ

(општествено име Марин Н. Минков)

Роден е во 1914. Претставник на бугарската православна црква во Московската патријаршија (1950-1955) и генерален секретар на Светиот Синод (1955-1960). Во ловечката митрополија е од 196 до -1971, Во 1971 бил избран за митрополит и патријарх на Софија. Почесен член на Меѓународниот совет на Светиот Синод на црквите во Женева.

МУСТАФА АЛИШАГА

Роден е во 1962 во село Драгиново, Велинградско. Завршил основно училиште во селото, потоа Шумарско техничко училиште во Велинград. Од почетокот на 1990 е имам во родното село. Во 1993 заминува на специјализација во Високиот

исламски институт во Аман, Јордан. Зборува арапски, турски и англиски. На 23.10.1997 е избран за поглавар муфтија на Република Бугарија.

НЕШКА РОБЕВА

Родена во 1946 во Русе. Дипломирала на Софиската кореографска школа. Таа е уметнички гимнастички натпреварувач на училиштето Цулијета Шишманова; клубски тренер во "Левски Спартак" и тренер на државниот уметнички гимнастички тим; основач на школа за овој спорт. Се стекнува со слава надвор од границите. Нејзини ученици се: Илиана Раева, Лили Игнатова, Анелија Раленкова, Бланка Панова, Дилјана Георгиева и многу други кои ја прославија татковината на светските сцени.

Македонија

АРХЕПИСКОП ОХРИДСКИ И МАКЕДОНСКИ ДОСИТЕЈ

Се родил во Маврово, четврто дете на Лазар и Софија Стојковски. Неговото свето име е Димитар.

Го почнал своето образование во Богословијата на Српската православна црква во Сремски Карловци. Од непознати причини, ја напушта Богословијата и оди во манастирот Св. Богородица Пречиста, каде што станува монах на 17-годишна возраст. Од 1924 до 1932, тој бил во манастирот Хиландар на Света Гора, но, поради, потребата да го продолжи своето образование, оди во Битолската богословија. По завршувањето во 1937, се запишува на Теолошкиот факултет во Белград. Иницијативниот совет, кој ја организира Македонската православна црква, го повика спис-

копот Доситеј во Македонија, да помогне со обновувањето на Охридската архиепископија.

На Вториот народен црковен собор во Охрид во 1958, тој е избран за охридски архиепископ и македонски митрополит. Останува на оваа позиција сè до неговата смрт на 20 Мај 1981.

Додека беше македонски архиепископ, тој даде голем придонес за развојот на Македонската православна црква и државата.

ЕСМА РЕЦЕПОВА

Есма, Ромка од Скопје, заедно со Стево Теодосиевски, го пропатува светот и го рашири името на Македонија и Скопје. Што се однесува до нејзината слава и успех што ги постигна, таа е навистина најуспешен изведувач на сите времиња. Есма немајќи среќа да биде природна мајка, одгледа

5 деца во нејзиниот дом, и други 47 со гордост велат дека Есма е нивната мајка и татко. Денес, секоја година, таа одржува концерти низ светот и собира доволно пари за да ги образува децата и да им обезбеди среќен и нормален живот.

Есма е номинирана за Нобелова награда за мир за 2002 од Ромската светска организација, Македонската и Светска организација ЛАВОВИ, педесет невладини хуманитарни институции од областа на културата, уметноста, театарот и женските организации во Македонија и балканските земји кои се залагаат за мир, хуманост, толеранцијата и меѓуетничките односи без разлика на националната, етничката и верската припадност.

МАЈКА ТЕРЕЗА

Родена на 26 Август 1910, во Скопје, Македонија, Агнес Гонца Бојациу е ќерка на албански родители. Како ученичка во државното училиште таа развива голем интерес за прекуокеанските

мисии, и на возраст од 12 години, ја открива својата наклонетост за помагање на сиромашни.

На 18-годишна возраст, таа заминува од дома за да се приклучи во една заедница на ирски калуѓерки со мисија во Калкута. Го прифаќа името "Сестра Тереза", по Света Тереза од Лисје, патронка на мисионерките. Поминува 17 години како учител и како директор на средното училиште Св. Марија во Калкута. Меѓутоа, во 1946, нејзиниот живот се променува за секогаш. Во 1979 таа е наградена со најнепрестижната награда во светот, Нобеловата награда за мир, за нејзината хумана работа.

Нејзиното дело е толку забележително што наградата ѝ беше дадена со почетст, а не на друг начин!

На 5 септември 1997, на возраст од 87 години, најсаканата жена на векот почина. Нејзиниот погреб се одржа на 13 септември 1997, на 51-та годишнина од нејзиното примање на божествената мисија од Господ.

БИБЛИОГРАФИЈА

Албанија

1. "Институционален механизам и статус на жените во Албанија" Тирана 2000
2. Албанската популација, 1987
3. Семејството во транзиција, 1997
4. Водич, Татковина Албанија, Тирана, 2001.
5. Зана Алиа .Социјалистичкото семејство и структура 1988
6. Енвер Хоџа. "За жените" 1986.
7. Албум , "За жените" Тирана 1972
8. Хамит Беља."Кого образуваме, како образуваме" Тирана 1987
9. Хамит Беља ."За љубовта и полот" Тирана 1996
10. "Децата од Улица". Проект финансиран од УНИЦЕФ
11. Уставот од 1998
12. Асоцијација на Жени "РЕФЛЕКСИИ"
13. Енвер Хоџа .Извештај и говори. 1965 –66.
14. Сево Тарифа"За љубовта и семејството". 1975
15. Абаз Дојака."Свадба во Албанија". 1983 - Закон за семејство. 1991
16. Енвер Хоџа .Извештај и говори 1967-1968.
17. Енвер Хоџа. 6 Февруари 1967
18. Учебник: Историја на албанскиот народ. 2000
19. Енвер Хоџа "За жените "6 јуни ,1963
20. Уставот од 1946
21. Уставот од 1976
22. Клајд Капинова –Помеѓу Крстот и Татковината. Тирана. 2000

Бугарија

- Бенковска-Сбкова, М., Политичката транзија и секојдневната култура. АИ "Проф. М. Дринов, С., 2001. (Беновска-Събкова, М. Политически преход и всекидневна култура. АИ"Проф. М. Дринов", С., 2001.)
- Врските на взајемност и разлики меѓу христијаните и муслиманите во Бугарија. С. 1993.(Врзки на съвместимост и несъвместимост между христијани и мюсюлмани в България. С., 1993 4.)
- Гочева, Р. и др., Границите на сиромаштијата и нејзиното определување по методот "потрошувачка кошница", Проблеми на трудот, 1993, кн. 6. (Гочева, Р. и др. Границите на бедността и определянето ѝ по метода на "потребитската кошница" – Проблеми на труда. 1993, кн.
- Градев, Д., Сугарева, М., Бугарското семејство во транзицијата кон пазарна економија, Фондација "Слободна иницијатива", С. 1996. (Градев, Д., Сугарева, М. Българското семейство в прехода към пазарна икономика. Фондация "Слободна иницијатива", С., 1996.)
- Димитрова, М., Коцева, Т., Еднаквоста на граѓаните и нееднаквоста на 'ените, Орион прес, С., 2000. (Димитрова, М., Коцева, Т. Равенството на гражданите и неравенството на жените. Орион Прес, С., 2000.)
- Динкова, М., Современото бугарско семејство, С. 1997. (Динкова, М. Съвременното българско семейство. С., 1977.)
- Вработеноста и невработеноста во бугарските градови, С. 1994. (Заетост и безработица в градовете на България. С., 1994

- Мизов, Н., Празници, обреди, ритуали, Наука и уметност, С. 1980. (Мизов, Н. Празници, обреди, ритуали. Наука и изкуство, С., 1980.)
- Колева, Т., Современата народна свадба во Разлошкиот крај, ИЕИМ, 4, 1961. (Колева, Т. Съвременната народна сватба в Разложкия край. ИЕИМ, 4, 1961.)
- Павлова, В., Поло'бата и проблемите на современото бугарско семејство, С., 1990. (Павлова, В. Състояние и проблеми на съвременното българско семейство С., 1990.)
- Пешева, Р., Семейството и семејно-роднинските односи во средна западна Бугарија (Трнско, Брезничко, Кюстендилско):-В: Комплексна научна експедиција во западна Бугарија во текот на 1957-1958, С., 1961. (Пешева, Р. Семейството и семејно-родствените отношения в Средна Западна България (Трънско, Брезнишко, Кюстендилско): -В: Комплексна научна експедиција в Западна България през 1957-1958 г., С., 1961.)
- Пешева, Р., Битот, религијата и ритуалите.- Политичка просвета, 1968, кн. 3. (Пешева, Р. Бит, религия и ритуали. – Политическа просвета, 1968, кн.3.)
- Стоев, Ст., Светогледот на бугарската нација низ вековите, С., 1978. (Стоев, Ст. Светогледът на българския народ през вековете. С., 1978.)
- Стојанов, К., Социјалната политика на семейството-проблеми, приоритети, практика, С., 1997. (Стоянова, К. Социјалната политика на семейството - проблеми, приоритети, практики София, 1997.)
- Состојба и проблеми на вработеноста и невработеноста на младите, С., 1993. (Състояние и проблеми на младежката застост и безработица. С., 1993.)
- Фотев, Г., Драганова, М., Неделчева, Т., Молхов, Свето на селските 'ени, С., 2001. (Фотев, Г., Драганова, М., Неделчева, Т., Молхов, М. Светът на селските жени. ЛИК, С., 2001.)
- Хаджиников, В., Градење на социјалистичкиот бит и култура во НР Бугарија. В: Бугарија во светот од антиката до денес, т. 2, С., 1979. (Хаджиников, В. Изграждане на социалистически бит и култура в НР България. В: България в света от древността до наши дни, т.2, С., 1979.)
- 19. Јанев, П., Традиционалните и новите празници, С. 1970. (Јанев, П. Традиционни и нови празници. С., 1970.)
- 20. Генов, Н. Трансформацијата во центракна и источна Европа. С., 1998.
- 21. Генов, Н. Успешната трансформација во источна Европа. 1999.
- 22. Бугарското село и процесот на глобализација.: Локални одговори кон глобалната интеграција. С., 1999.

Македонија

1. Брак и семејство, **Наум Матилдов**, Скопје, 2002
2. Положбата на дената во современите општествени текови, Скопје, 1995
3. Влијанието на еманципацијата на жената на биолошката репродукција во СРМ, Скопје, 1998
4. Социологија на семейството, **Марко Младеновиќ**, 1968
5. Промени во семејниот живот, **Оливера Булиќ**, Белград, 1968
6. Архиепископ Охридски и Македонски Доситеј, **Доне Илиевски**, Скопје, 1995
7. Мајка Тереза, Граѓанин на Скопје, Граѓанин на светот, **Јасмина Миронски**, Скопје, 1998
8. Образование и религија, **Снежана Адамчевска**, Скопје, 1995
9. Негаторските ставови на соседните православни цркви спрема МПЦ со посебен осврт на СПЦ, **Слободан Мурцев**, Скопје, 1995
10. Исламската религија и исламизираните Македонци, **Нијази Лимановски**, Скопје, 1989
11. Историја на Македонската православна црква, **Славко Димевски**, Скопје, 1989
12. Автокефалноста на Македонската православна црква, **Доне Илиевски**, Скопје, 1972
13. Религијата опиум за народот, **Драган Ташковски**, Скопје, 1955
www.macedonia.co.uk/mcic/aboutmacedonia/religion/religion/asp
www.soros.org.mk/archive

НАСТАВНИ ПРИОДИ

1. ДИСКУСИЈА

Тема

Религиски плурализам во Бугарија- реалност или пропаганда?

3. ИГРАЊЕ НА УЛОГА

Состанок на Централниот Комитет на Комунистичката Партија на Албанија, Бугарија и Македонија за атеизмот. Повикани се претставници од различни религиски и етнички групи.

Каква ќе биде вашата позиција, ако сте:

- член на ЦК на Комунистичка Партија;
- свештеник;
- наставник по историја.

4. УСМЕНА ИСТОРИЈА

1. Да се припремат прашања за интервју на тема: “традиционните празници од мојата религија”.
2. Да се направи интервју со луѓе од различни етнички заедници за нивните најважни празници.
3. Истражување во библиотеки или локални музеји на фотографии кои ги прикажуваат верските празници на различни етнички заедници.
4. Да се направи изложба со пронајдените материјали.
5. Да се напише есеј: “Живеење заедно во секојдневниот живот.”

5. ПРОЕКТНА РАБОТА

Тимска работа на тема:

Атеизмот и религијата на Балканот – минатите традиции и сегашните обичаји

Прва група	Да се изработи микро-проект на тема: Атеистичката пропаганда и верските традиции во Бугарија, Албанија и Македонија – промени и перспективи за иднината
Втора група	Да се изработи микро-проект на тема: Традиционалните верски обичаји во Бугарија, Албанија и Македонија во бракот и семејството (1944-2000).

5. ЕСЕЈ

Напиши есеј за политиката на државата кон религијата во твојата земја?

